

Sosiaalityön asiantuntijuus huoltoriitaselvityksissä

Katri Siiri-Valovirta
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
maaliskuu 2011

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

SIIRI-VALOVIRTA , KATRI: Sosiaalityön asiantuntijuus huoltoriitaselvityksissä.

Pro gradu –tutkielma, 64 sivua

Ohjaaja: Satu Ranta-Tyrkkö

Sosiaalityö

Maaliskuu 2011

Tarkastelen tutkimuksessani sosiaalitoimen käräjäoikeudelle tekemiä huoltoriitaselvityksiä. Aineistoni koostuu keskisuuren suomalaisen kunnan sosiaalitoimen tekemistä selvityksistä sekä niiden käräjäoikeuden päätösteksteistä. Aineistoni on vuosilta 2001, 2007 ja 2009.

Tutkimuksessa käsittelen sosiaalityön asiantuntijuutta huoltoriitaselvityksissä sosiaalityöntekijän osaamista määrittelevien teemojen kautta. Tutkimuksen aluksi käsittelen huoltoriitaa ilmiönä, sosiaalitoimen tekemää selvitystä ja sosiaalityön asiantuntijuutta. Tämän jälkeen käsittelen aineistostani esille nousseita tutkimustuloksia. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus ja analyysitapana teorialähtöinen sisällönanalyysi.

Tutkimukseni tuloksina esittelen teoreettisen viitekehyksen teemojen sisältä nousseet asiantuntijuuden määritelmät, joista tarkemmin tarkastelen kolmea keskeisintä määritelmää. Tutkimusaineistossani näistä määritelmistä keskeisimmäksi muodostuivat sosiaalityöntekijän vuorovaikutusosaaminen, arvo-osaaminen ja menetelmien hallinta. Selvityksistä voidaan kuitenkin myös lukea hiljaisena tekijöinä asiantuntijuuden viisi muuta määritelmää, mikä osoittaa sosiaalityöntekijän työn edellyttävän laaja-alaista osaamista, vaikkei kaikkia osaamisalueita ole suoraan luettavissa selvityksistä.

Avainsanat: sosiaalityön asiantuntijuus, huoltoriita, huoltoriitaselvitys, teorialähtöinen sisällönanalyysi

University of Tampere

School of Humanities and Social Sciences

SIIRI-VALOVIRTA, KATRI: Social Work Expertise in Child Custody Reports

Master's Thesis, 64 pages

Supervisor: Satu Ranta-Tyrkkö

Social Work

March 2011

This study focuses on child custody reports made by social services for the district court. My material consists of reports devised by the social services of a mid-sized Finnish town and the custody resolutions issued by the area's district court. The materials date from 2001, 2007 and 2009.

The present study discusses social work expertise in child custody disputes through seven themes defining a social worker's know-how. In my study, I first discuss the phenomenon of the custody dispute, the report written by the social services, as well as the concept of expertise in social work. I then proceed to analyse my research results emerging from the material. My study is conducted as qualitative research and my method of analysis is theory-based content analysis.

In my analysis, I present the ways in which the definitions of expertise in my theoretical framework can be read in the material. Three of these themes are particularly central in the reports; first, the social worker is required a considerable amount of social and interactive skills. Second, value know-how is an important factor in the social worker's expertise. Third, command of methods (including devices such as cards and charts as well as observing the child and the family) arose as a significant feature of the social worker's skill set.

Despite not explicitly inscribed in the reports, five other fields of expertise could be read as silent factors in the material, which denotes the versatile nature of the expertise required of a social worker.

Keywords: social work, expertise, custody dispute, custody report, theory-based content analysis

1. JOHDANTO.....	3
2. HUOLTORIITA JA SITÄ KOSKEVA SOSIAALITOIMEN SELVITYS ..	6
2.1. HUOLTOSELVITYSPROSESSI JA SEN OSAPUOLET	7
2.2. HUOLTOSELVITYKSEN AIHEALUEET	10
3. HUOLTORIITA.....	16
3.1 HUOLTORIITA ILMIÖNÄ	16
3.2 LAPSEN ETU HUOLTORIITATILANTEESSA	18
4. ASIANTUNTIJUUS	23
4.1 YLEINEN ASIANTUNTIJUUS	23
4.2 SOSIAALITYÖN ASIANTUNTIJUUS	25
4.2.1 <i>Sosiaalityön asiantuntijuuden ristiriitaisuus.....</i>	<i>25</i>
4.2.2 <i>Laaja-alainen sosiaalityön asiantuntijuus .....</i>	<i>26</i>
4.2.3 <i>Sosiaalityön asiantuntijuuden reflektiivinen luonne .....</i>	<i>27</i>
4.3. SOSIAALITYÖN ASIANTUNTIJUUS PERHEOIKEUDELLISISSA ASIOISSA	28
5. AINEISTO	31
5.1 AINEISTON ANALYYSI	32
5.1.1 <i>Sisällönanalyysi.....</i>	<i>33</i>
5.1.2 <i>Teorialähtöinen sisällönanalyysi.....</i>	<i>33</i>
5.2 TÄMÄN TUTKIMUKSEN AINEISTON ANALYYSI	34
6. TUTKIMUSTULOKSET	36
6.1 AINEISTO TEEMOJEN VALOSSA	36
6.2 SOSIAALITYÖNTEKIJÄ VUOROVAIKUTUKSEN LUOJANA	37
6.2.1 <i>Vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen arviointi.....</i>	<i>38</i>
6.2.2 <i>Perheen ja sosiaalityöntekijän välinen vuorovaikutus .....</i>	<i>41</i>
6.3 SOSIAALITYÖNTEKIJÄ ARVOJEN KESKIÖSSÄ	44
6.3.1 <i>Vanhempien välinen tasa-arvo .....</i>	<i>45</i>
6.3.2 <i>Sosiaalityöntekijä lapsen äänenä .....</i>	<i>47</i>
6.4 SOSIAALITYÖNTEKIJÄ MENETELMIEN HALLITSIJANA	50
6.4.1 <i>Toiminnalliset välineet.....</i>	<i>50</i>
6.4.2 <i>Havainnointi.....</i>	<i>53</i>
7. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	56

7.1 SOSIAALITYÖNTEKIJÄ SEITSEMÄN TEEMAN HALLITSIJANA	56
7.2 TEEMOJEN ULKOPUOLELTA LÖYDETTYÄ ASiantuntijuutta	58
8. LÄHTEET	60

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Yleisen asiantuntijuuden muodostuminen.....	25
--	----

Taulukkuuettelo

Taulukko 1. Sosiaalityön osaamisen esiintyvyys aineistossa.....	36
---	----

1. Johdanto

Tässä tutkimuksessa pohdin sosiaalityön asiantuntijuutta huoltoriitatilanteessa. Tutkimuskysymykseni on, että miten sosiaalityön asiantuntijuus on määriteltävissä huoltoriitaselvityksissä. Lisäksi tarkoitukseni on selvittää millä tavoin sosiaalityön asiantuntijuus näkyy tuomioistuimen huoltoriitapäätöksissä. Voidaan kuitenkin todeta, että aineistoni analyysi painottuu huoltoselvityksiin, mutta käräjäoikeuden päätöslauselmat tukevat analyysyä.

Vanhempien erilleen muuton kokee vuosittain noin 25 000–30 000 lasta. Arvioiden mukaan eroista kaksi kolmasosaa on avioeroja ja loput yksi kolmasosa avoeroja. Eniten vanhempien eroja kokevat alle kouluikäiset lapset. (Litmala 2002, 3, 39.)

Avioerot ovat yleistyneet 1960-luvun lopulta alkaen. Vuoden 1988 avioliittolain uudistamisen jälkeen avioerojen määrä on kasvanut. Uudistetun lain (234/1929) mukaan avioero on hakemuspohjainen sopimusasia, eikä eron voimaantulo vaadi perusteluja. Vanhempien erotessa heidän tulee päättää alle 18-vuotiaan lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Vanhempien ollessa samaa mieltä kysymyksessä olevista asioista voidaan niistä tehdä sopimus lapsen kotikunnan sosiaalitoimessa. Suurin osa lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista asioista ratkaistaankin kuntien sosiaalitoimissa. Mikäli asia riitautuu, siirtyy se käräjäoikeuden päätettäväksi. Käräjäoikeus voi antaa päätöksen lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta avioeropäätöksen yhteydessä myös silloin, kun asia on vanhempien kesken riidaton. Tällöin se vastaa sosiaalitoimessa tehtävää sopimusta.

Marjukka Litmalan (2002) mukaan avoliittojen yleistyminen, eronneisuuden lisääntyminen, uusperheiden muodostuminen ja samaa sukupuolta olevien parisuhteiden rekisteröintimahdollisuus ovat muuttaneet ja muuttavat tulevaisuudessa käsityksiä parisuhteen ja perheen perinteisistä muodoista. Nykyisin ei ole enää mahdollista määritellä yhtä ainoaa oikeaa parisuhteen tai perheen muotoa. Yhteiskunnallinen kehitys ja muutokset ihmisten arvomaailmassa ovat korostaneet entisestään myös juridisten perhe- ja parisuhdekäsitteiden määrittelyjen täsmentämättömyyttä. (Litmala 2002, 3–4.)

Erojen lisääntyessä ovat myös huoltoriidat lisääntyneet. Lapsen huolto-, asumis- ja tapaamisoikeusasioita ratkotaan sosiaalitoimessa tai tuomioistuimessa runsaat 42 000 tapausta vuosittain (Litmala 2002, 18). Lisäksi isät ovat enenevässä määrin alkaneet taistella oikeuksistaan vanhempana ja ovat kyseenalaistaneet sen, että äiti automaattisesti eron jälkeen olisi lapsen lähivanhempi, joten tämä on osaltaan lisännyt huoltoriitojen määrää (Liikamaa 2005, 32). Auvisen (2006, 252) tutkimuksen mukaan isien aktiivisuuden lisääntymisestä huolimatta lapsi määrätään yli kaksi kertaa useammin äidin luokse asumaan kuin isän luokse. Noin 4-5 prosenttia lasten huoltoa, tapaamisoikeutta ja asumista käsittelevistä asioista muodostuu vuosittain vaikeiksi huoltoriidoiksi (Litmala 2002, 18). Sosiaalitoimi antoi vuosien 1994-1998 välisenä aikana vuosittain keskimäärin 775 selvitystä tuomioistuimelle lapsen huoltoriita-asiassa. Selvitysten määrä on lisääntynyt viime vuosina. Kolmen viime vuoden aikana selvityksiä on tehty keskimäärin noin 900 vuodessa. (Litmala 2002, 23.)

Kiinnostukseni tutkimuksen aiheeseen on noussut oman työni kautta. Työskennellessäni selvitystyöntekijänä sosiaalitoimessa, pohdin selvitysten vaikuttavuutta riita-asian lopputulokseen. Mielenkiintoa herätti myös erityisesti oikeustieteellisessä keskustelussa esiin nostettu kysymys siitä, voidaanko sosiaalitoimen tekemää selvitystä pitää asiantuntijalausuntona vai onko se niin sanotusti pelkkä olosuhdeselvitys. Keskustelussa on ollut esillä myös se, että onko tarkoituksenmukaista tehdä selvitys jokaisesta riitatilanteesta vai olisiko tuomioistuimella itsellään mahdollisuus selvittää esimerkiksi tasavahvojen vanhempien riitatilanne. Aiheen mielekkyyttä lisää myös kahden eri tieteenalan erilaiset ajattelumaailmat, jotka yhdistyvät juuri lapsen huoltoriitatilanteen selvittelyssä. Nämä tieteenalat ovat sosiaalityö ja oikeustiede. Selvitystyöntekijän asiantuntijuutta olen tutkimuksessani peilannut sosiaalityön yleiseen asiantuntijuuteen. Unohtamatta kuitenkin sitä, että huoltoselvitysten laatiminen on erityisosaamista sekä juridista tietämystä vaativaa työtä. Sosiaalityön piirissä on huoltoriitoja tutkittu vasta viimeisten vuosien aikana. Myös huoltoselvityksiä ja niiden sisältöjä on tutkittu verrattain vähän. Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa on huoltoriitoja käsitelty enemmän. Uskonkin, että tilaa ja tarvetta sosiaalityön erityisosaamista vaativan alueen tutkimukseen on. Toivon, että tutkimukseni omalta osaltaan tuo lisää tietoa aiheen

pohdintaan niin yleisellä tasolla kuin työntekijätasolla. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, ja aineiston analysointiin olen käyttänyt teorialähtöistä sisällönanalyysia.

2. Huoltoriita ja sitä koskeva sosiaalitoimen selvitys

Tässä työssäni käytän käsitettä huoltoriita yleiskäsitteenä, joka pitää sisällään huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat riitatilanteet. Huoltoriita-asiassa käräjäoikeudella on mahdollisuus pyytää lapsen kunnan sosiaalitoimelta selvitystä perheen tilanteesta. Mikäli käräjäoikeus katsoo, että tuomioistuin pystyy riittävästi asiaa käsittelemään, ei sen ole tällaisissa tilanteissa välttämätöntä pyytää sosiaalitoimelta selvitystä. Tapauksissa, joissa tuomioistuin pyytää selvitystä, lykkää se oma-aloitteisesti huoltoriita-asian käsittelyä. Eeva Gottbergin (1997, 98) mukaan sosiaalitoimi ei voi oma-aloitteisesti kieltäytyä selvityksen teosta, vaan tämä asian harkitseminen kuuluu ainoastaan tuomioistuimen päätäntävaltaan.

Huoltoriita on tilanne, jossa vanhemmat ovat erimielisiä siitä miten lapsen huolto, tapaaminen tai asuminen tulisi järjestää. Huoltoriitojen osuus on noin 4-5 prosenttia kaikista sosiaalitoimessa tai käräjäoikeudessa ratkotuista lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskevista asioista. Tämä tarkoittaa, että joka vuosi tuomioistuin ratkoo noin 2000 huoltoriitatapausta. Näistä tapauksista valtaosa (80 prosenttia) käsitellään tuomioistuimissa niin sanottuina varsinaisasioina ja 20 prosenttia avioeron liitännäisvaatimuksina. (Valkama & Litmala 2006, 31-32) Kun lapsen asioita ratkotaan avioeron yhteydessä liitännäisvaatimuksena, ratkaistaan samalla myös vanhempien väliseen eroon liittyviä asioita, kuten esimerkiksi omaisuuden jakaminen.

Sosiaalitoimen tuomioistuimille laatimien olosuhdeselvitysten määrä on ollut kasvussa 2000-luvun aikana. Stakesin laatiman Lapsen elatus ja huolto 2006 -tilaston mukaan vuonna 2000 tuomioistuimelle laadittiin 854 selvitystä, kun vuonna 2005 vastaava luku oli 1093 ja vuonna 2006 luku oli 1010.

Huoltoriidan ratkaisua ja sosiaalitoimessa tehtävää selvitystä ohjaa Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983). Laki lähtee siitä ajatuksesta, että lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja

läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempansa välillä (LHL 1§). Tämän lisäksi laki turvaa lapselle oikeuden pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu (LHL 2§).

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) velvoittaa, että tuomioistuimen on ratkaistessaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa otettava huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti niin, ettei tästä aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille. (LHL 9§, 11§.)

2.1. Huoltoselvitysprosessi ja sen osapuolet

Käräjäoikeus antaa päätöksen lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta esimerkiksi vanhempien avioeron yhteydessä. Tällöin tuomioistuimella on mahdollisuus pyytää sosiaalilautakunnalta selvitystä. Toinen vanhemmista tai molemmat voivat hakea käräjäoikeudelta muutosta huoltoon, asumiseen tai tapaamisoikeuteen myös muuten kuin avioeron yhteydessä.

Huoltoselvityksen tarkoitus on täydentää oikeudenkäyntiaineistoa sosiaalitoimen asiantuntemukseen perustuvilla tiedoilla. Maija Auvisen (2002) mukaan huoltoriitojen käsittely vaatii psykologista ja lapsia koskevaa asiantuntemusta, joka taas puuttuu oikeustieteen koulutuksen saaneilta. Selvitys on yksi osa oikeudenkäyntiaineistoa, eikä tuomioistuin ole sidottu ratkaisemaan asiaa sosiaalitoimen selvityksen mukaisesti. (Taskinen 2001, 67-69.) Selvityksen lisäksi oikeus muun muassa kuulee riita-asian osapuolia sekä heidän nimeämiään todistajia. Empiiristen tutkimusten mukaan 1970-luvun taitteessa yli 90 prosenttia huoltoriidoista ratkaistiin tuomioistuimessa niin kuin selvityksessä oli esitetty. Vuosina 1991-1993 määrä oli laskenut 90 prosenttiin ja vuonna 1997 kerätyssä aineistossa 84 prosenttiin. Valjakan ym. (2002) mukaan muutos on selväpiirteinen ja osoittaa, että sosiaalitoimen tekemiin selvityksiin on kohdistettu yhä enemmän kritiikkiä. (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 130.)

Selvityksen teko sosiaalitoimessa käynnistyy, kun tuomioistuin lähettää virkateitse pyynnön sen kunnan sosiaalilautakunnalle missä lapsella on kotipaikka. Kotipaikan sosiaalilautakunta voi tarvittaessa pyytää virka-apua toisen kunnan sosiaalitoimelta, mikäli esimerkiksi toinen vanhemmista asuu eri paikkakunnalla. Sosiaalitoimessa selvitys tehdään pääsääntöisesti parityönä. Tuomioistuin voi kirjallisessa selvityspyynnössä ohjata selvityksen suuntaa niin, että huomio kohdistuu niihin seikkoihin, jotka ovat merkityksellisiä ratkaisun kannalta. Pyynnöissään tuomioistuimet ovat yrittäneet poistaa syyllisyyteen ja syyttämiseen liittyvät asiat, ja ne ovat toivoneet selvitysten nojautuvan enemmän lapsipsykologiaan ja sosiaalityön asiantuntijakäsityksiin. (Taskinen 2001, 69.)

Selvityksessä tulee aina kuulla molempia vanhempia ja lasta. Hakijana voi olla myös kolmas osapuoli, esimerkiksi haettaessa oheishuoltajaa lapselle. Tällöin tietysti vanhempien lisäksi myös häntä kuullaan. Lapsen vanhemmat ovat lapsen ensisijaiset huoltajat. Huolto voidaan kuitenkin tarvittaessa uskoa vanhempien ohella henkilölle, joka on antanut siihen suostumuksensa. Oheishuoltajaksi haluava ei voi kuitenkaan itse toimia asiassa hakijana. (Aaltonen 2009, 66.)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta velvoittaa selvitystä tekeviä sosiaalityöntekijöitä auttamaan vanhempia sopimukselliseen ratkaisuun pääsyssä, mikäli tähän katsotaan olevan edellytyksiä. Valjakan, Auvisen ja Salmisen (2002) mukaan näin tapahtuukin noin neljänneksessä selvitystä vaativissa tapauksissa. Tällöin selvitysentekijät ohjaavat vanhempia ottamaan yhteyttä lastenvalvojaan tai vahvistavat itse vanhempien tekemän sopimuksen. Mikäli sopimukseen päästään, asian käsittely raukeaa tuomioistuimessa.

Selvityksessä selvitetään vanhempien kyky toimia lapsen huoltajana, heidän mielipiteensä siitä miten kiistanalainen asia tulisi järjestää ja heidän asuin- ynnä muut olosuhteensa. Tämän lisäksi selvitetään vanhemman ja lapsen vuorovaikutus. Taskisen (2001, 75) mukaan tuomioistuin haluaa sosiaalitoimelta havaintoja ja tosiasioiden kirjaamista eikä pitkälle vietyjä tulkintoja tai johtopäätöksiä. Selvitys tulisi tehdä yleiskielellä selkeästi ja ymmärrettävästi kirjoitettuna. Myös Auvinen (2002,145)

kokee, että selvityksen tulee olla mahdollisimman konkreettinen, jotta tuomioistuin voi käyttää selvitystä päätöksenteon tukena.

Tapauksesta riippuen käräjäoikeus voi pyytää vain olosuhdeselvitystä, tai se voi haluta sosiaalitoimelta esityksen siitä, miten asia tulisi ratkaista. Päätöksen tekee kuitenkin aina tuomioistuin, joten myös ratkaisun vastuu on aina siellä, ei sosiaalitoimella. (Taskinen 2001, 69.) Auvisen (2002) mukaan siitä, onko selvityksessä tarpeen esittää selkeä ja yksi ainoa ehdotus jutun ratkaisuksi, vallitsee erilaisia käsityksiä. Mikäli tuomioistuin on sosiaalitoimelta pyytänyt ehdotusta jutun ratkaisuksi, on selvityksentekijä sidottu toimeksiantoon. Auvinen kokee, että mikäli lapsen hyvä huolto selkeästi vaarantuisi toisen vanhemman huoltajuuskykyjen puutteellisuuden tai olosuhteiden vuoksi, sitä suurempi tarve on sille, että selvityksentekijä lausuisi ehdotuksen perusteluineen. Jos taas vanhemmat olisivat todennäköisesti yhtä sopivia ja hyviä huoltajiksi, vastaa yhden ainoa vaihtoehdon perusteleminen huonosti oikeudenmukaisuuden vaatimuksia lapsenkaan kannalta (Auvinen 2002, 145.) Mielestäni käytännössä usein selvityksissä tekijät tuovat esiin mielipiteensä siitä, miten lapsen huolto, asuminen tai tapaamisoikeus tulisi järjestää.

Auvinen (2002) on tutkimuksessaan poiminut kolme näkökulmaa selvitystyön luonteesta. Ensimmäiseksi hän nostaa esille kysymyksen siitä onko selvitys asiantuntijalausunto vai ei. Auvisen mielestä se, miten asiantuntija sisällöllisesti määrittellään, ei suoraan vastaa kysymykseen siitä onko sosiaalitoimen tekemä selvitys asiantuntijaselvitys. Laki lapsen huollosta ei kuitenkaan ole määritellyt sosiaalitoimea sellaiseksi asiantuntijaksi jota vaadittaisiin, jotta selvityksiä voitaisiin asiantuntijalausunnoiksi kutsua. Kuitenkin Auvinen kokee, että selvityksen määrittelemiseksi ei riitä pelkästään oikeudellinen arviointi, vaan se vaatii laajempaa näkökantaa. Auvisen mukaan erottelu todistajan, asiantuntijan ja asiantuntevan todistajan kesken on hankalaa. Vaikka selvitystä ei oikeudellisesti pidetä asiantuntijalausuntona, vaatii se asiantuntevaa ammattitietoa lapsista ja ihmissuhteista. (Auvinen 2002, 131–132.)

Toiseksi näkökulmaksi selvityksen luonteeseen Auvinen (2002) mainitsee sosiaalitoimen lähtökohdat. Sosiaalitoimi julkisvallan organisaationa on sosiaalipalvelujen tuottaja. Selvityksen tekeminen on yksi palvelunmuoto.

Sosiaalitoimelle kuuluu myös muita lapsen huoltoon liittyviä tehtäviä. Yksi näistä on huolto- ja tapaamisoikeutta koskeva täytäntöönpanosovittelu. Vaikka täytäntöönpanolaissa tarkoitettua sovittelijaa ei ole määritelty laissa asiantuntijaksi, on ammatilliset vaatimukset määritelty laissa huomattavasti tarkemmin kuin selvitystyötä tekevän työntekijän. Usein selvitystyöntekijä on ainakin lastensuojeluun perehtynyt, vaikka laki ei kuitenkaan tätä vaadi. (Auvinen 2002, 132–133.)

Auvinen (2002) listaa kolmanneksi näkökulmaksi selvityksen luonteeseen vanhempien odotukset. Vaikka vanhemmat eivät välttämättä tiedä etukäteen millaisia elementtejä tuomioistuinmenettely sisältää, on heillä usein kuitenkin tieto siitä, että tuomioistuin pyytää sosiaalitoimelta selvityksen. Vanhempien odotukset selvityksen luonteesta eivät välttämättä ole keskenään samanlaisia. Vanhempien odotukset voivat myös erota sosiaalitoimen ja tuomioistuimen käsityksistä selvityksen suhteen. Auvinen kuvaakin tätä tilannetta nelijalkatilanteeksi. Auvinen korostaa, että vanhempien suhtautumista selvitystä kohtaan muokkaavat heidän aiemmat kokemuksensa sosiaalitoimessa. Vanhemmat ovat voineet esimerkiksi asioida lastenvalvojalla tai sosiaalietuuksista päättävän virkailijan luona. Auvisen mukaan aika ajoin vanhempien odotukset ja selvityksen lopputulos eivät kohtaa toisiaan. (Auvinen 2002, 133–134.)

Sosiaalitoimen toimiessa selvitystyöntekijöinä työtä ohjaavat monet lait. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on erityislakina selvityksissä. Laki asiakkaan asemasta ja oikeudesta estää salassa pidettävien tietojen esille tuonnin, mutta laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sallii asiakkaan tai hänen edustajansa tahdosta riippumatta esittää tuomioistuimelle lapsen edun tai erityisen tärkeän yleisen tai yksityisen edun nimissä julkistaa salassa pidettävää tietoa (LHL 16.3§). Näin ollen laki viitoittaa sosiaalitoimen tekemää huoltoselvitystä läpi koko prosessin. Selvityksen sisältöä tai sen luonnetta ei kuitenkaan määritellä tarkemmin lapsenhuoltolaissa. (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 106.)

2.2. Huoltoselvityksen aihealueet

Sosiaalitoimi voi käräjäoikeuden pyynnöstä tehdä selvityksen lapsen huollosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta. Käräjäoikeus voi pyytää samanaikaisesti

selvityksen jopa kaikista kolmesta aihealueesta, mikäli vanhemmat ovat niistä eri mieltä.

Huolto

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain voimaantulo vuonna 1984 muutti lapsen huoltoon ja holhoukseen liittyvää sääntelyä perusteellisesti. Aiemmin sääntely oli ollut aukollista ja hajanaista. Lisäksi lapsen huollolliset oikeudet määräytyivät lapsen syntyperän ja vanhempien välisen suhteen laadun mukaan. Ennen lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta lapset olivat eriarvoisessa asemassa. Vanhan lain mukaan vanhempien erotessa avioliitosta merkitsi se myös automaattisesti vanhempien yhteisesti hoitaman huollon ja holhouksen purkua. Sen, kummalle vanhemmista lapsen huolto ja holhous jäi, ratkaisuperusteena oli ensi sijassa lapsen etu, mutta yhtä sopivien vanhempien kesken etusija annettiin sille vanhemmista, joka ei ollut avioeroon syyllinen. (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 63 –64.)

Eeva Valjakan (2002) mukaan useimmissa huoltoriitatapauksissa molemmat vanhemmat olisivat sopivia lapsen huoltajaksi siitä huolimatta, että vanhempien kyvyt toimia eri-ikäisten lasten huoltajina saattavat vaihdella. Litmala (2002) toteaaakin yhteishuollon olevan vallitsevin käytäntö vanhempien erillään asuessa niin Suomessa, Ruotsissa kuin Yhdysvalloissakin.

Valjakan ym. (2002) mukaan lapsen huoltajilla on yhteistoimintavelvollisuus. Heidän on kyettävä yhteistyöhön lapsen kannalta tärkeissä asioissa, riippumatta siitä asuvatko he yhdessä vai eivät. Oman työni kautta olen kuitenkin todennut, että yhteistyön toteuttaminen yhteishuollossa voi olla hankalaa vanhempien keskinäisten riitojen vuoksi. Ongelmallisinta tilanne on, jos vanhemmat eivät kommunikoi ollenkaan keskenään, vaan asiat hoidetaan lapsen välityksellä.

Taskinen (2001) ohjeistaa, että yhteishuollon toimivuuteen riittää kohtuullinen yhteisymmärrys lapsen kasvatustavoitteista. Ongelmallisena Taskinen (2001) pitää sitä, jos toinen huoltaja tai molemmat huoltajat käyttävät lapsen huoltoa riidan

välikappaleena. Taskisen mukaan tällaisiin kiistoihin voidaan joskus löytää ainakin osittainen ratkaisu niin kutsutusta rajoitetusta yhteishuollosta. (Taskinen 2001, 25.)

Lapsi voidaan määrätä vanhempien yhteishuoltoon tai yhteishuolto voi olla rajoitettu. Rajoitetussa yhteishuollossa tuomioistuin voi määrätä työnjaon huoltajien välille ja/tai rajoittaa niiden asioiden määrää, joihin toinen huoltaja voi vaikuttaa (Taskinen 2001, 25). Mikäli tuomioistuin katsoo, etteivät vanhemmat kykene yhteishuollon vaatimaan riittävään yhteistyöhön tai toinen huoltaja voisi haitata lapsen turvallisuutta ja kehitystä, voidaan huolto määrätä pelkästään toiselle vanhemmalle. Taskisen (2001, 26) mielestä huolto voidaan uskoa pelkästään toiselle vanhemmalle myös tilanteessa, jossa molemmat vanhemmat olisivat soveliaita lapsen huoltajaksi.

Käräjäoikeus voi määrätä lapselle huoltajan vanhemman ohella. Tämän henkilön tulee antaa suostumus asiaan, mutta hän ei voi itse hakea lapsen oheishuoltajaksi. Tyypillisesti oheishuoltajaa haetaan tilanteissa, joissa lapsen lähihuoltaja on uudessa avio- tai avoliitossa ja oheishuoltajaksi haetaan uutta puolisoa tai asuinkumppania. Oheishuoltajaa lapselle voidaan hakea myös esimerkiksi pariskunnan ollessa samaa sukupuolta, jolloin toista osapuolta haetaan biologisen vanhemman lapsen oheishuoltajaksi. Myös lähihuoltajan psykologiset ongelmat (esim. päihde- tai mielenterveysongelmat) voivat vaatia oheishuoltajaa lähihuoltajan vanhemmuuden tueksi. (Aaltonen 2009, 66-67)

Asuminen

Lapsen asumisratkaisuilla järjestetään lapsen konkreettinen ja tosiasiallinen asuminen vanhemman luona silloin, kun vanhemmat eivät asu yhdessä. Lapsen asuminen voidaan käytännössä järjestää niin, että lapsi asuu toisen vanhemman luona, vuoroin molempien vanhempien luona tai niin, että vanhemmat asuvat vuorotellen lapsen pysyvässä asuinpaikassa. (Taskinen 2001, 28–29.)

Vaikka vanhemmat voivat keskenään sopia lapsen asumisesta haluamallaan tavalla, huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain lähtökohta on, että lapsen tulisi virallisesti asua vain yhdessä paikassa. Varsinkin vanhempien riidellessä lapsen asuinpaikasta on

niin sanottu vuorotteleva asuminen huono kompromissi asumisriitaan. (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 82.) Taskisen mukaan vuorotteluasumisen etuina voidaan pitää yhteyden säilymistä molempiin vanhempiin ja tavallisen arjen elämistä kummankin vanhemman kanssa. Toisinaan vuorotteluasuminen on sopinut hyvin pienelle lapselle ja joskus taas kouluikäiselle. Vauvaikäisen kanssa on syytä miettiä onko lapsen edun mukaista, että lähihoitaja vaihtuu koko ajan. Kiintymyssuhteen kehittymisen kannalta tärkeää on tietty pysyvyys. Kuitenkin myös isompi lapsi saattaa tuntea itsensä juurettomaksi kahden kodin välillä. (Taskinen 2001, 31.)

Hannariikka Linnavuori (2007) on tutkinut lasten kokemuksia vuoroviikkoasumisesta ja todennut lasten pääsääntöisesti kokevan vuoroviikkoasumisen positiivisesti. Linnavuoren mukaan haastatellut lapset löysivät usein jotain myönteistä siitä, että he asuvat molempien vanhempien luona saman verran. Linnavuoren tutkimuksessa esimerkiksi erään 12-vuotiaan pojan ensisijainen toive oli, että vanhemmat asuisivat yhdessä, mutta hän piti hyvänä asiana, että näkee kumpaakin vanhempaa yhtä paljon. (Linnavuori 2007, 99.)

Maija Auvinen (2006) on tutkimuksessaan tutkinut kahdeksaa vuoroasumista koskevaa tapausta. Hänen mukaansa yhdessäkään tapauksessa käräjäoikeus ei hyväksynyt vuoroasumista pysyväksi ratkaisuksi. Auvisen mukaan vuoroasumista koskevissa riitatilanteissa on syytä miettiä kenen etua kahden kodin asumisjärjestelyllä haetaan, vanhempien vai lapsen. (Auvinen 2006, 364–370.)

Tapaamisoikeus

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta perustaa tapaamisoikeuden lapsen oikeudeksi tavata muualla asuvaa vanhempaa. Lain silmissä tapaamisoikeus ei siis ole isän eikä äidin oikeus. Taskinen (2001, 38) painottaa, että tapaamisoikeus on lapsen oikeus. Lapsen mielipiteeseen tapaamisten suhteen on kiinnitettävä erityistä huomiota silloin, kun lapsi ei halua tavata toista vanhempaansa. Tällöin on syytä selvittää syyt tähän vastustukseen. Taskisen mukaan (2001) huoltoriitatilanteessa päätöstä ei laiteta täytäntöön, mikäli yli 12-vuotias lapsi vastustaa tehtyä ratkaisua.

Jos on syytä epäillä, että tapaamiset voisivat uhata lapsen turvallisuutta, voidaan tapaamiset määrätä järjestettäväksi myös valvotusti. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi vanhemman mielenterveyden häiriöt, vanhemman päihdeongelma, väkivaltaisuus, insesti tai maastaviennin riski. Vaikka tuomioistuin voi määrätä tapaamiset valvotuiksi, kunnalla ei ole lain mukaan velvollisuutta järjestää valvottuja tapaamisia. Tämä voi käytännössä tarkoittaa sitä, että tapaava vanhempi joutuu itse maksamaan valvotut tapaamiset ja järjestämään niille paikan, mikäli lapsen asuinkunnalla ei ole osoittanut paikkaa, jossa valvotut tapaamiset järjestetään. Myös tapaamispaikalle menosta aiheutuvat kustannukset tulevat vanhempien kustannettaviksi. Matkoista aiheutuvat kustannukset voivat muodostua suuriksi, jos mahdollinen tapaamispaikka löytyy kaukaa. Tämä ongelma on erityisesti pienillä paikkakunnilla.

Valjakka ym. (2002) toteavat tapaamisoikeuden vahvistamisen ja erityisesti sen käytännön toteutuksen olevan eräs vaikeimmista lapsen huoltoa koskevista ongelmista. Vanhempien keskinäiset riidat voivat vaikuttaa niin, etteivät vanhemmat kykene hillitsemään keskinäistä vihamielisyyttään lapsen tapaamisasioita järjestettäessä. Tämä saattaa olla lapselle järkyttävää ja hänen kehitystään vaarantavaa. Lapsen yhteishuolto ja tapaamisoikeus edellyttävät toteutuakseen vanhemmilta yhteistyövalmiuksia ja -halukkuutta. Auvisen (2002) mielestä selvityksessä on säännönmukaisesti tarpeen tuoda esille tietoja siitä, millaiset tosiasialliset mahdollisuudet yhteishuollolle ja tapaamisoikeudelle ovat olemassa. Myötävaikutuskykyä ja myötävaikutushalukkuutta heijastavat vanhempien käsitykset vanhemmuudesta mutta myös käsitykset taakse jääneestä parisuhteesta. Myötävaikutushaluun vaikuttavat myös eron taustasyyt ja eron johtaneet ongelmat. Jos esimerkiksi vanhempi, joka on ollut vankilassa henkirikostuomiota kärsimässä lähes koko lapsen elämän, vaatii yhteishuoltoa ja tapaamisoikeutta, ei lähihuoltajalta odoteta suurta myötävaikutushalua. Toisaalta taas huoltoriidassa, jossa molemmat vanhemmat ovat olleet lapsen elämässä tasavertaisesti mukana ennen vanhempien eroa, mutta lähihuoltaja ei kykene näkemään omaa osuuttaan riitojen jatkumisessa, vaaditaan lähihuoltajalta myötävaikutushalukkuutta.

Auvisen mielestä useimmat huolto- ja tapaamisriidat sijoittuvat kahden edellisen esimerkin välimaastoon. Auvinen on tutkimuksessaan havainnut, että mitä

vakavammin vanhempi omalta osaltaan on laiminlyönyt lapsen hyvän huollon ja huoltajuuden, sitä vähemmän hän voi odottaa välitöntä ja laajaa myötävaikutuskykyä ja -halua toiselta vanhemmalta. Auvisen mielestä lapsen huoltolain normitavoitteet eivät kykene nujertamaan niitä syyn ja seurauksen lakeja, joita vanhemmat käyttäytymisellään aiheuttavat. (Auvinen 2002, 144–145.)

3. Huoltoriita

Erossa puolisoiden välinen virallinen suhde päättyy, mutta se jatkuu lasten välityksellä muuttuneena eron jälkeisenä liittona. Vaikka erossa perhe hajoaa, äiti ja isä säilyvät kuitenkin lasten vanhempina. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sanookin, että lapselle tulee eron jälkeen taata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet molempiin vanhempiin. Eronneiden vanhempien tulee olla yhteydessä toisiinsa lasten asioissa, sillä vanhemmuus on jaettavissa, ei lopetettavissa. (Beck & Beck-Gernsheim 1995, 147-148.)

3.1 Huoltoriita ilmiönä

Liikamaan (2005) mukaan huoltoriitatilanteissa vanhemmat purkavat pettymystään ja katkeruuttaan kiistelemällä lapsista, vaikka tosiasiasa ongelmia ylläpitää parisuhteen historia. Omassa työssäni olen havainnut, että heti eron hakemisen jälkeen, kun harkinta-aika on vielä käynnissä, on vanhempien usein vaikea erottaa pettymystä entiseen puolisoon siitä, miten tämä toimii huoltajana ja vanhempana. Tämä on luonnollista, mutta samalla vaikeuttaa lapsen edun toteutumista riitatilanteissa. Huoltoriitatilanteessa lapsen vanhemmat ovat asianosaisia. Tällöin ajatellaan, että lapsen huoltajat käyttävät puhevaltaa lapsen puolesta. Haastavan asiasta tekee se, että lapsen huoltajat ovat vastapuolilla ja näin ollen usein toisiaan vastaan. (Korpinen 2008) Pettilä ym. (1999,100) mukaan pitkittyneen eroriidan keskellä vanhempien on hyvin vaikeaa tai lähes mahdotonta tehdä kompromisseja, vaikka se olisikin heidän lastensa edun mukaista. Auvinen (2002) kuvailee, että huoltoriidoissa aukeavat esiin perheen ihmissuhteet. Huoltoriidoissa revitään auki perheen yksityisyys ja usein ei kaihdeta paljastaa toisesta vanhemmasta synkimpiäkään salaisuuksia. Toisaalta taas voidaan jättää paljastamatta jotain, jolla voidaan ajatella olevan merkitystä huoltoriita-asian ratkaisuun. (Auvinen 2002, 114.)

Maija Auvisen (2002) tutkimuksen mukaan huoltoriitaa käyvät vanhemmat eivät muodosta yhtenäistä ryhmää. Eivätkä he keskenään läheskään aina edusta samoja tarpeita tai tavoitteita. Toinen voi pyrkiä katkaisemaan parisuhteen vaikean ja vahingollisen riippuvuuden, jonka vahingollista merkitystä hän ei myönnä. Joku toinen taas etsii ratkaisua epäonnistuneeseen parisuhdedynamiikkaan. Jollekulle

ratkaisun hakeminen oikeusteitse voi merkitä tuskallista kärsimystä, toiselle taas haasteellista oman edun ajamista. Lapsen asuminen voi olla yhdelle vanhemmalle emotionaalinen asia, toiselle taloudellinen ratkaisu. Jollekulle huoltoriidassa on kyse enemmän omasta kunniaista ja maineesta kuin rakkaudesta lapseen. (Auvinen 2002, 119–120.)

Huoltoriitoja pidetään vanhempien välisenä asiana, mutta niiden kohteena ovat alaikäiset lapset. Huoltoriidoissa astutaan kodin ja perheen sisälle, joten oikeuden alojen joukosta juuri perheoikeus on se, joka koskettaa ihmisten tunteita, arvomaailmaa ja myös perinteitä. Avioerot, ja sen myötä huoltoriidat, heijastavat yhteiskunnan ja perhekäsitysten muutoksia. On myös väitetty, että huoltoriidat ovat tulleet aiempaa hankalammiksi. Johtuuko tästä että tuomioistuinten sosiaalitoimelta pyytämien selvitysten määrä on lisääntynyt? (Auvinen 2006, 3.)

Liikamaan (2005, 32) mukaan huoltoriitojen käsittely on pitkittynyt. Tämä johtuu siitä, että selvityksen teko sosiaalitoimessa kestää pitkään. Liikamaa pitää tähän syynä sosiaalitoimen kasvavaa resurssipulaa. Myös Anna-Kaisa Aaltosen mukaan selvityksen hankkimiseen kuluva aika on useinkin kohtuuttoman pitkä. Selvityksen saaminen sosiaalitoimelta kestää keskimäärin kuusi kuukautta. Tosin neljänneksessä tapauksista selvityksen saamiseen voi kulua 7-9 kuukautta. (Aaltonen 2009, 201.) Valjakka ym. (2002, 126) kuvaavat selvitystyön viipymistä kaksiteräiseksi miekaksi. Vain harvoin selvitystyön pitkittyminen palvelee hyvää lopputulosta. Valjakan ym. mielestä lyhyehkö pitkittyminen voi olla hyväksi esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhemmilla on mahdollisuus päästä sovintoratkaisuun.

Maija Auvinen (2006) on jakanut huoltoriidat kolmeen perustyyppiin. Ensimmäiseen tyyppiin kuuluvat tasavahvat, hyvään huoltajuuteen kykenevät vanhemmat. Suurin osa huoltoriidoista käydään tällaisten vanhempien kesken. Toinen ryhmä koostuu riidoista, joissa huoltajakyky on vanhempien psykososiaalisten ongelmien vuoksi heikentynyt niin, että asialla on merkitystä ratkaisua tehtäessä. Auvisen mukaan kolmannen huoltoriitatyyppin muodostavat patologiset riidat. Nämä riidat ovat selkeästi pienin huoltoriitaryhmä. Tunnusomaisia piirteitä patologisille riidoille ovat vanhempien vahva tarve voittaa taistelu, lapsen vakava oirehdinta ja riidan kroonistuminen. Auvinen muistuttaa kuitenkin, ettei jako kategorioihin ole näin selkeä. Kategorioiden

välillä on harmaa alue, jossa eri ammattikunnat keskenään tai suhteessa toisiinsa voivat luokitella riidat ja niiden ratkaisukeinot toisistaan poikkeavilla tavoilla. (Auvinen 2006, 527–528.)

Lapsen asioista sopiminen voi olla hankalaa, ja joissain tapauksissa tilanne muuttuu jopa vuosia kestäväksi taisteluksi. Tutkimuksessaan Auvinen (2002) on löytänyt huoltoriitaan vaikuttavia taustatekijöitä. Monissa yksittäisissä huoltoriitatapauksissa on selvästi erotettavissa enemmän kuin yksi vaikuttava taustatekijä. Auvisen mukaan usein vaikuttavimmat tekijät ovat vanhempien uudet seurustelu- ja parisuhteet, väkivalta ja erityisesti perheväkivalta. Kaikista vaikuttavista taustatekijöistä suurimpana ryhmänä nousevat esiin eron taloudelliset tekijät. Edellä mainittuja vähäisemmin vaikuttavia taustatekijöitä huoltoriitoihin ovat psyykkiset sairaudet ja ongelmat, päihderiippuvuus, moniulotteiset erimielisyydet ja jyrkät uskonnolliset erimielisyydet. Edellisiä vielä harvemmin Auvisen tutkimuksessa ovat esille tulleet rikollisuus, inesti tai väitteet inestistä, lapseen kohdistunut väkivaltaisuus ja lapsen tai vanhemman vammautuminen tai muu fyysinen sairaus. Auvinen kuitenkin muistuttaa, että vaikka taustatekijät värittävät huoltoriitoja, ne eivät kuitenkaan tuo esiin kaikkia todellisia syitä ja ongelmia. Huoltoriidoille ominaista on, että vanhemmat salaavat eron motiiveja ja tulevaisuuden tavoitteitaan. (Auvinen 2002, 117–118.)

Huoltoriitoihin vaikuttavien taustasyiden lisäksi Auvinen (2002) on luokitellut uuden syysyndrooman. Tätä hän kutsuu eropatologiaksi. Eropatologiaa voidaan huoltoriitojen perustella määritellä tavanomaista katkeruutta moniulotteisemmaksi, erityisesti eron käynnistämäksi patologiseksi asennoitumiseksi ja käyttäytymiseksi, paitsi entistä partneria, usein myös lapsia kohtaan. Usein patologisissa ero- ja huoltoriidoissa lapseen kohdistetaan kohtuutonta painetta ja näin ollen lapset alkavat oirehtia. (Auvinen 2002, 118.)

3.2 Lapsen etu huoltoriitatilanteessa

Huoltoriitatilanteissa ratkaisua haetaan lapsen edusta käsin. Tällöin tarkoitetaan asian ratkaisemista niin, että lopputulos tyydyttää lapsen yksilölliset tarpeet ratkaisuhetkellä ja myös tulevaisuudessa. Arvioinnin lapsen parhaasta tekee joku muu kuin lapsi itse.

Lapsen etu on aina sidoksissa sillä hetkellä vallitsevaan yhteiskuntatodellisuuteen. (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 121–122.) Myös sosiaalityön teoreettiset pohdinnat ja vallitsevat käsitykset lapsen parhaasta viitoittavat selvitystyötä.

Asiantuntija-arvioinnin lisäksi laki velvoittaa ottamaan huomioon myös lapsen oman näkemyksen häntä koskevista asioista. Lapsen oma näkemys tulee ottaa huomioon selvitystä tehdessä, lapsen iän ja kehitystason mukaan. Savolainen (1984, 16.) korostaakin, että laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta rakentuu periaatteelle, että lasta on kohdeltava itsenäisenä yksilönä, jolla on omat tarpeensa ja toivomuksensa. Kuitenkaan Valjakan ym. (2002, 136) mukaan tuomioistuinkäytännössä ei ainakaan alle 12-vuotiaan lapsen mielipiteellä ole niin suurta itsenäistä merkitystä kuin lapsen oikeuksia korostava ideologia antaisi aiheen olettaa.

Kirsti Kurki-Suonio (1999, 532-533) on omassa tutkimuksessaan todennut, että yli 12-vuotiaankin lapsen mielipiteen noudattamisesta voitiin poiketa. Kuitenkin hän toteaa, että hänen tutkimuksensa valossa näin tapahtui vain yhden kerran. Tässä tapauksessa hovioikeus oli päättänyt, että 13-vuotias poika jatkaa äidin luona asumista, vaikka poika oli ilmaissut halunsa asua isän luona. Hovioikeus oli perustanut päätöksensä sille, ettei poika ollut sopeutunut vielä vanhempien avioeroon vaan toivoi saavansa elää kokonaisessa perheessä äidin ja isän kanssa. Lisäksi sosiaalitoimen tekemän selvityksen mukaan äidillä oli isää parempi kyky nähdä murrosikäisen tarpeet ja asettaa lapsen tarvitsemat rajat. Kurki-Suonion mielestä tuomioistuin teki tässä tapauksessa tietoisesti ratkaisun, jota poika voi halutessaan olla noudattamatta. Kurki-Suonio muistuttaakin, että yli 12-vuotiaan mielipide on muita osapuolia sitova viimeistään täytäntöönpanovaiheessa.

Mikko Makkosen (1991) mielestä perheoikeudelliset asiat ovat nykyisin juridisesti yksinkertaisia mutta sosiaalisesti hankalia. Tuomioistuimen tulisi ratkaista, mikä on kussakin yksittäistapauksessa lapsen etu. Makkonen toteaa, että käytännön huoltoriitatilanteessa itse pääperiaate, lapsen edun toteuttaminen, on ongelmallista, koska se ei ratkea lakikirjasta vaan lapsen elämästä käsin. Tämän vuoksi muut kuin oikeudelliset seikat ovat keskeisiä lapsen edusta päätettäessä. (Makkonen 1991, 153.)

Auvinen (2002, 54) kokee lapsen edun käsitteen määrittelyn hankalaksi. Kuitenkin Auvisen mielestä käsitteeseen saadaan sisältöä ja rajoituksia yhdistämällä se lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin. Valjakka, Auvinen ja Salminen (2002, 122) kirjoittavat, että lapsen etua voidaan katsoa kolmen pääperiaatteen kautta: ”protection”, ”provision” ja ”participation”. Lapsi tarvitsee yhtäaikaista suojelua ja huolenpitoa, mutta samalla myös osallistumisoikeutta itseään koskevissa asioissa. Nämä lapsen ihmisoikeutta koskevat pääperiaatteet ovat lausuttu julki Yhdistyneiden kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien sopimuksessa. (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 122.)

Valjakka ym. (2002) teoksessaan tuovat esiin, että huoltoriitaselvityksissä lasta tulee kuulla lähes poikkeuksetta. Lapsen kuuleminen tapahtuu aina sosiaalitoimen tekemän selvityksen yhteydessä, koska tuomioistuin kutsuu lapsen kuultavaksi vain poikkeustapauksissa. Myös Taskinen (2001) painottaa, että vastuu lapsen kuulemisesta on sosiaalitoimella. Tällöinkin kuuleminen on mahdollista vain, jos lapsi tähän suostuu eikä kuulemisesta nähdä olevan haittaa lapselle. Lapsella onkin oikeus, mutta ei velvollisuutta, tulla kuulluksi. Lapsi voi halutessaan kieltäytyä ilmaisemasta käsityksiään, ja tähän tulee myös lausunnon tekijöiden tyytyä. Lapselle tulee kuitenkin selvitystä tehdessä tuoda ilmi, että hänen mielipiteensä otetaan huomioon, mutta ratkaisun teko kuuluu aikuisille. (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 123.) Pettilän ym.(1999) mukaan lapsen toivomus ja mielipide tulee selvittää huolto- ja tapaamisasiassa, jos vanhemmat eivät ole yksimielisiä, ja jos selvittäminen on muuten aiheellista lapsen edun kannalta.(Pettilä & Yli-Marttila 1999, 63).

Auvisen (2006) mielestä lapselta saatu informaatio on ratkaisuaikana arvokasta. Lasta voidaan pitää oman tilanteensa asiantuntijana, ja hänellä on ainutlaatuinen käsitys omasta tilanteestaan ja perheen tilasta. Tämän vuoksi se Auvisen mielestä ansaitsee tulla huoltoriidan ratkaisijan tietoon. Eikä tiedon välittämisen ehtona tule olla se, kykeneekö lapsi kognitiivisesti itsenäisen mielipiteen muodostukseen. (Auvinen 2006, 392.)

Auvinen (2006) on tutkimuksessaan todennut, että lapsen kuuleminen asumisen riitatilanteessa voidaan jakaa neljään eri tyyppiin. Ensimmäinen on, että lasta ei ole kuultu ollenkaan. Toinen on, että lasta on kuultu, mutta hän on vaiennut. Lapsi on voinut ilmaista melko yksiselitteisen toivomuksen tai lapsi on halunnut asua kumman tahansa vanhemman luona. Auvisen mukaan kaiken ikäisistä lapsista yli 90 prosenttia halusi jatkaa jo vakiintunutta asumista.

Viranomaisten tulee olla painostamatta lasta mielipiteen ilmaisussa, vaikka lapsen vanhemmat niin pyrkisivät tekemään. Usein on tapauksia, joissa lapsi ei halua ilmaista mielipidettä suuntaan eikä toiseen, vaikka ikään ja kehitystasoon nähden siihen kykenisikin. Lapsi ei halua tehdä valintaa vanhempien välillä vaan pysyy lojaalina molemmille vanhemmille. (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 123.)

Myös Kirsi Kurki-Suonio (1999) on tutkimuksessaan havainnut lapsen hankaluuden tehdä valinta vanhempien välillä. Kurki-Suonion mukaan lasten on vaikea ilmaista omaa kantaansa esimerkiksi asumisen suhteen huoltoriitatilanteissa. Jopa vanhemmat lapset kokevat mielipiteen esiintuomisen haastavaksi. Kurki-Suonion tutkimuksen mukaan 14-vuotias poika ei halua sanoa mielipidettä siihen, kumman vanhemman luona hän haluaisi asua. Oikeus päätti pojan jäävän asumaan äidin luokse, missä poika oli siihen asti asunut. Haastattelussa poika toteaa, että niin hän olisi ehkä itsekin halunnut. Kurki-Suonio toteaaakin, että huoltoriitojen kohteena olevilla lapsilla on usein hyvät välit molempiin vanhempiin, vaikka vanhempien keskinäiset välit olisivat riittaisat. (Kurki-Suonio 1999, 530–531.)

Valjakka ym.(2002) pitävät tärkeänä myös sitä, että lapsen mielipide suhteutetaan myös siihen, millaisen painoarvon se on yleisesti saanut ydinperheessä, eli minkälaisen painoarvon lapsen mielipiteet ovat saaneet kauaskantoisissa asioissa jo ydinperheessä, ja millaisen vastuun hän mielipiteestään jaksaa kantaa. Valjakan ym. mukaan pelkkä erotilanne ei ole syy laventaa lapsen itse- ja myötämääräämisoikeutta siitä, mikä se on ollut juuri ennen erotilannetta. (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 133–134)

Sosiaalitoimen kuullessa lasta huoltoselvitystä varten on työntekijän huomioitava, että tilanne on voinut olla lapselle ahdistava jo pitkään. Vanhempien taistelu lapsesta ei voi

olla vaikuttamatta lapseen. Aikuisetkaan eivät mielellään puhu vieraille sisimpiä tuntemuksiaan, eritoten kun on kyse vaikeista perheen sisäisistä ristiriidoista (Valjakka & Auvinen & Salminen 2002, 123). Lapsen mielipidettä ja toiveita selvitettäessä tulkinnan ja esittämisen tulee olla hienovaraista, jotta siitä ei aiheudu haittaa lapsen ja vanhempien väliselle suhteelle tulevaisuudessa (Kurki-Suonio 1999, 477).

4. Asiantuntijuus

Asiantuntijuuden käsite on keskeisessä osassa tutkimuksessani. Lähtökohtanani on, että sosiaalityöntekijä on asiantuntija omassa ammatissaan. Käräjäoikeudelle tehtävä olosuhdeselvitys ei ole tyypillisintä sosiaalityötä. Kiinnostuksen kohteenani on, että mitä asiantuntijuus pitää sisällään puhuttaessa huoltoriitatilanteessa tehtävistä selvityksistä. Tässä kappaleessa käyn ensin läpi yleistä asiantuntijuuden käsitettä peilaten sitä huoltoselvitysten tekoprosessiin. Tämän jälkeen pohdin sosiaalityön asiantuntijuutta, jossa esittelen myös sosiaali- ja terveysministeriön laatiman sosiaalityön seitsemän osaamisaluetta, joita käytän aineistoni analyysin välineenä. Lopuksi pohdin perheoikeudellisten asioiden vaatimaa erityistä asiantuntijuutta.

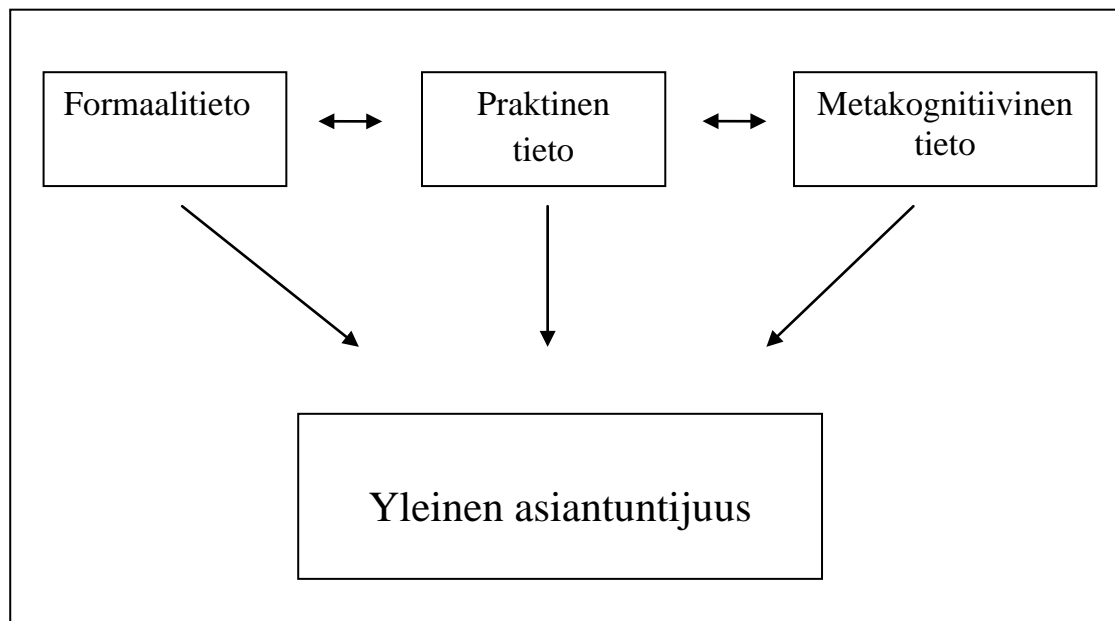
4.1 Yleinen asiantuntijuus

Anneli Eteläpelto (1999) on listannut kolme tiedon muotoa, joista yleinen asiantuntijuus muodostuu. Nämä ovat formaali tieto, praktinen tieto ja metakognitiivinen tieto. Formaali tieto on perinteistä oppikirjatietoa. Formaali tieto eli teoreettinen tieto muodostuu faktatiedosta ja kirjatiedosta sekä käsitteellisestä tiedosta ja malleista. Formaalia tietoa voidaan ilmaista käsitteellisesti ja sitä voidaan eksplisiittisesti käyttää ratkaisujen perusteluna. Formaali tieto on sitä, jolla useimmiten perustellaan omaa toimintaa. Formaali tietämys toimii lähtökohtana ja tarttumapintana kokemuksen myötä hankittavalle praktiselle tietämykselle. (Eteläpelto & Tynjälä 1999, 97–98) Asiantuntijuus huoltoriitaselvityksissä perustuu, kuten monet muutkin asiantuntijuudet, formaaliin tietoon. Jotta sosiaalityöntekijä on kelpoisuusehdot täyttävä, tulee hänen olla hankkinut teoreettinen tietopohja ammattitaidolleen. Huoltoriitaselvitystä tehdessä työntekijän tulee olla tietoinen lapsen huoltoon ja tapaamiseen liittyvästä lainsäädännöstä sekä terminologiasta.

Praktinen tieto muodostuu metodisista tiedoista ja taidoista. Praktinen tietämys on luonteeltaan sekä henkilökohtaista kokemuspohjaista että kontekstuaalista. Henkilökohtaisuus johtuu siitä, että se rakentuu subjektiivisesti merkityksellisistä omakohtaisista kokemuksista. Kun praktinen tieto on tuotettu käytännön ongelmanratkaisussa saadun kokemuksen kautta, muodostuu se kokemuspohjaksi. Kontekstuaalista praktinen tieto on siitä syystä, että se syntyy ja ilmenee niissä

konkreettisissa tilanteissa, joissa se on hankittu. Praktinen tieto on lisäksi äänetöntä, hiljaista, ja usein se jää myös tiedostamattomaksi. Praktista tietoa käytetään arvioinneissa ja tehtäessä käytännön ennusteita ilman, että arviointien ja ennusteiden perusteita kyettäisiin aina muodollisesti perustelemaan tai käsitteellistämään. Praktinen tieto on luonteeltaan niin sanotun tuntumatiedon tapaista. (Eteläpelto & Tynjälä 1999 98.) Sosiaalityön keskustelussa on ollut esillä hiljainen tieto, joka syntyy kokemuksen kautta. Hiljainen tieto voi olla usein merkityksellistä, ja sen jakaminen tai kirjaaminen olisi tärkeää. Selvitysten teossa työntekijää ohjaa aiempi kokemus. Selvitystä tehdessä haasteena onkin välittää saatu tieto tuomioistuimeen niin, ettei se ole luettavissa vain rivien välistä.

Metakognitiivinen tieto muodostuu metakognitiivisista ja refleksiivisistä tiedoista ja taidoista, jota kutsutaan myös itsesäätelytaidoiksi. Metakognitiivinen tietämys liittyy aina henkilön omaan toimintaan ja sen ohjaukseen. Se voi koskea tarkkaavaisuuden suuntaamista ja hallintaa sekä käynnissä olevan toiminnan ohjausta ja valvontaa. Itsesäätelyn onnistumisen kannalta on välttämätöntä, että henkilö on tietoinen käyttämistään toimintasuunnitelmista sekä oman tietämyksensä rajallisuudesta. Tämän tiedonmuodon erityisenä tehtävänä on integroida ja säännellä formaalin ja praktisen tiedon käyttöä. (Eteläpelto & Tynjälä 1999, 98-99.) Reflektiivistä työtettä voidaan pitää modernin sosiaalityön perusajatuksena. Kuten laaja-alaisesti sosiaalityön kentällä, myös huolto- ja tapaamisselvityksissä on työntekijän tiedostettava oma toimintansa ja sen lähtökohdat.

Kuvio 1. Yleinen asiantuntijuus muodostuu formaalista tiedosta, praktisesta tiedosta ja metakognitiivisesta tiedosta, jotka ovat myös vuorovaikutuksessa keskenään.

4.2 Sosiaalityön asiantuntijuus

Sosiaalityön asiantuntijuus on moniselitteinen ja vaikeasti selitettävissä oleva käsite. Se on muuttunut aikojen ja yhteiskunnan olosuhteiden mukana. Payne (2005, 24) on todennut sosiaalityön olevan sosiaalisesti rakentunutta. Sosiaalityötä rakennetaan uudelleen edelleen koko ajan.

4.2.1 Sosiaalityön asiantuntijuuden ristiriitaisuus

Keskustelu sosiaalityön asiantuntijuudesta on ollut aikojen kuluessa hyvin monimuotoista ja myös ristiriitaista. Vuosien aikana painotukset ovat vaihdelleet, ja siihen mikä näkemys on ollut vallalla, on vaikuttanut myös se, onko kyseessä ollut professionaalinen, hallinnollinen vai akateeminen keskustelu. Sosiaalityön asiantuntijuutta voidaan tarkastella monesta eri näkökulmasta. Sosiaalityö sisältää teoreettisia aineksia, mutta se on samanaikaisesti myös arkipäiväisten ja ala-spesifien päivänpolttavien kysymysten kenttä. (Mutka 1998, 37.)

Marjo Vuorikoski (1999) väittää sosiaalityön olevan valtiovallan rakentama ammatti, joka on myöhemmässä vaiheessa käynnistänyt oman professioprojektinsa. Päivi Ahon (1999, 329–330) mukaan sosiaalityön asiantuntijuus on yleisen asiantuntijuutta.

Sosiaalityön asiantuntijuus on erityistä, mutta sen erityisyys ei ole erikoistumisessa vaan yleisyydessä.

Kyösti Raunion (2004, 50.) mukaan sosiaalityö on asioihin puuttumista ihmisten ongelmallisissa ja poikkeuksellisissa elämäntilanteissa. Tällöin sosiaalityö on muutokseen pyrkivää. Payne (1996, 38–39) korostaa, ettei sosiaalityölle riitä ammatillisena toimintana pelkkä asioiden ylläpitäminen, vaan tavoitteena on saada aikaan muutos. Muutos on asiakkaan tilanteen normalistamista interventioiden avulla siten, että sosiaalityön tarve loppuu. Sosiaalityön näkökulma muutokseen on kuitenkin kaksijakoinen. Muutokseen pyrkivän työn lisäksi sosiaalityön pitää elää muuttuvien ilmiöiden mukana. (Aho 1999, 12.)

4.2.2 Laaja-alainen sosiaalityön asiantuntijuus

Sosiaali- ja terveysministeriön (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 68) laatiman sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuosituksen mukaan sosiaalityö on laaja-alaista osaamista edellyttävää työtä. Sosiaalityön kohteena on ihmisten selviytyminen ja toimintakykyisyyden ylläpitäminen arjessa. Yksilöiden ja perheiden auttamisen lisäksi sosiaalityöllä on yhteisöllisempi ja yhteiskunnallisempi tavoite. Sen tulisi ylläpitää hyvinvointia tukevia ja edistäviä olosuhteita sekä yhteisöjen toimivuutta.

Sosiaalityöntekijöiden osaaminen voidaan jakaa sisällölliseen ja henkilökohtaiseen osaamiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön tehtävärakennesuosituksen mukaan sisällöllinen osaaminen pitää sisällään seitsemän osaamisaluetta. Tämä tehtävärakennesuositus toimii analyysini runkona teorialähtöisessä sisällönanalyysissä. Ensinnäkin sosiaalityöntekijällä tulee olla yhteiskunnallista osaamista, kuten sosiaalityön yhteiskunnallisten yhteyksien ymmärtämistä, niin talouden, kulttuurin, muuttuvien elämäntapojen ja arvojen suhteen. Toiseksi tulee olla tietämystä palvelujärjestelmiin liittyvästä resurssiosaamisesta. Kolmanneksi sosiaalityössä tarvitaan valmiutta kehittämiseen eli innovaatio-osaamista. Kehittämiseen liittyen tarvitaan arviointitaitoja, joiden perustana on tutkimuksellinen tieto ja siihen liittyvät työorientaatiot. Tätä kutsutaan tutkimukselliseksi osaamiseksi, johon liittyy

sosiaalityön menetelmällistä kehittämistä ja tutkimuksellisen työtteen omaksumista. Viidentenä osaamisalueena on sosiaalityölle ominainen vuorovaikutuksellinen osaaminen, jossa keskeistä on kyky solmia ja ylläpitää kommunikaatiota sekä tulkita ja ymmärtää kulttuurisia koodeja ja merkityksiä. Ihmisarvoa sekä ihmisten ja yhteiskunnan keskinäisten vastuiden ja oikeuksien jakaantumista koskevat kysymykset muodostavat kuudennen osaamisalueen, arvo-osaamisen. Seitsemäntenä sisällölliseen osaamiseen katsotaan kuuluvaksi metodiosaamisen, jolla tarkoitetaan laaja-alaista käytännön työprosessien ja metodien hallintaa. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 68–70.)

Henkilökohtaiseen osaamiseen kuuluu oman oppimisen ja osaamisen arviointi ja ohjaaminen, työhön liittyvän kiinnostuksen ylläpitäminen, muutos- ja kehittämisvalmiudet, teorian, tutkimuksen ja käytännön välisten yhteyksien ymmärtäminen sekä oman ammatillisen minän ymmärtäminen ja käyttäminen työssä. Sosiaalityössä tavoitteena on sellainen asiantuntijuus, jonka avulla voidaan muuttuvissa olosuhteissa vastata niin nykyisiin kuin uusiin haasteisiin. Tähän asiantuntijuuteen vaadittavaa osaamista kuvataan kriittiseksi reflektiivisyydeksi. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 70.)

4.2.3 Sosiaalityön asiantuntijuuden reflektiivinen luonne

Mari Antikaisen (2007, 28) mukaan sosiaalityön asiantuntijuus on kokoaikaista itsensä ja asiantuntijuutensa uudelleen arvioimista. Synnöve Karvinen (1993) on todennut, että sosiaalityöntekijän tulee kyetä kyseenalaistamaan oma toimintansa sekä oppia omista kokemuksistaan. Kokemuksista syntyvä tieto syventää ammatillista osaamista. Arkiajattelu muuttuu ammatilliseksi ajatteluksi työntekijän reflektoidessa kokemuksiaan. Tällöin kokemukset pyritään ymmärtämään teoreettisen viitekehyksen tai kuvausmallin avulla. (Antikainen 2007, 28.) Kyösti Raunio (2000, 81) mielestä reflektiivisyys merkitsee itsekriittistä tutkimuksellista suhdetta omaan työhön. Tilannekohtaisuus korostuu reflektiivisessä työtöteessä. Sosiaalityössä kohdattavat tilanteet ovat uusia, ja työn perusteet tulee pohtia jokaisessa tilanteessa erikseen.

Raunio taas (2004, 26–27) on määritellyt sosiaalityön toiminnallisten lähtökohtien kokonaisuuden sosiaalityön koulutuskomitean mietinnön vuodelta 1972 mukaan.

Mietinnön mukaan sosiaalityön sisältö voidaan jakaa sosiaalityön perustana oleviin arvoihin ja teoreettiseen tietoon. Arvot eivät itsessään muodosta perustaa ammatilliselle toiminnalle, vaan ne muuntuvat ammattikunnan määrittämien eettisten periaatteiden mukaan. Raunion mukaan nykyisin voidaan todeta teoreettisen tiedon tulevan eri tieteenaloilta ja sosiaalityön itsenäisenä tieteenalana tuottamana tietona. Aiemmin teoreettinen tieto perustui sosiaalityön käytännön tietoon.

Kuten kaikkea sosiaalityötä, myös huoltoriitaselvitysten laadintaa, ohjaavat arvot ja normit. Työntekijän tulee olla selvitystä tehdessään tietoinen siitä, millainen ajattelumaailma ohjaa hänen työskentelyään. Huoltoriitaselvityksen teko ei ole perinteisintä sosiaalityön kenttää. Voidaan kuitenkin todeta, että selvitystä tehdessä sosiaalityöntekijä kohtaa asiakkaan, joka on ongelmatilanteessa ja yrittää löytää ratkaisun kriisitilanteesta ulospääsyyn.

4.3. Sosiaalityön asiantuntijuus perheoikeudellisissa asioissa

Huoltoriita-asiat ovat moniulotteisia ja usein myös sosiaalityöntekijän kannalta hyvin vaativia. Vanhempien pettymykset toiseen ihmiseen puolisona, tulevaisuuden odotukset ja ennen kaikkea lapsen etu ovat ulottuvuuksia, jotka työntekijän pitää ottaa huoltoriita-asiassa huomioon. Aiemmin sosiaalitoimen tekemää selvitystä oikeuslaitokselle ohjattiin käytännössä sitovaksi muodostuneella sosiaalihallituksen yleiskirjeellä. Vuonna 1991 sosiaalihallituksen lopetettua toimintansa myös tällainen ohjaus päättyi. (Aaltonen 2009, 196.)

Mari Antikainen (2007) on pohtinut sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta huolto- ja tapaamissopimusasioissa ammatillinen ymmärrys –käsitteen kautta. Antikainen on todennut, että sosiaalityöntekijöiden ammatillinen ymmärrys on melko subjektiivista. Sosiaalityöntekijöillä on pääsääntöisesti vahva sopimustekninen osaaminen, mutta puutteita voi löytyä psykososiaalisessa ammatillisessa ymmärryksessä. (Antikainen 2007, 168–171)

Huoltoselvitysten valmisteluissa käytettävistä teorioista ei ole tehty Suomessa tutkimusta. Teoreettisia viitekehyksiä on kuitenkin olemassa. Käytännössä

selvitystyössä sovelletaan joitakin viitekehyksiä, vaikka niitä ei välttämättä ole luettavissa selvityksestä. Selvitystyöhön voidaan kuitenkin soveltaa sosiaalityön ideologisia virtauksia ja teoreettista tietopohjaa, joita on kuvattu sosiaalityön ja lastensuojelun tutkimuksissa. (Auvinen 2006,122.) Anna-Kaisa Aaltosen (2009, 196) mielestä huoltoselvityksen laatiminen on hyvin erilainen tehtävä kuin muut sosiaalitoimen lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät tehtävät.

Auvisen (2006) mukaan käytännössä useimmilla paikkakunnilla Suomessa huoltoselvityksiä tekevät lastensuojeluun keskittyneet sosiaalityöntekijät, joten näin ollen voidaan lastensuojelun teoreettisista ajattelutavoista etsiä yhtäläisyyksiä huoltoselvitystä ohjaaville näkemyksille. Lastensuojeluasetuksessa (LSA, 3§) on määritelty, että selvityksen valmistelee lastensuojelutehtävissä toimiva työntekijä yhteistyössä lapsen huoltoon perehtyneen työntekijän kanssa. Auvinen (2006) pitää lähtökohtana sitä, että lapsen edun määrittely oikeudellisesti on kehittynyt kansainvälisen psykologian piirissä, ja hän etsii viitekehyksiä sosiaalityön teoriaperustasta ja psykologian teoriapohjasta.

Mari Antikainen (2007, 69) toteaa, että sosiaalityöntekijät hallitsevat hyvin eroamista ja eroa ilmiönä koskevan diskurssin. Tämän lisäksi myös sosiaalityön teoreettiset viitekehykset, kuten ratkaisukeskeinen lähestymistapa, viitoittavat eroperheiden kanssa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä.

Kyösti Raunio on määritellyt sosiaalityön sellaiseksi palveluksi, jonka kohteena ovat erityisen vaikeassa tilanteessa olevat, huono-osaiset kansalaiset. Tällöin sosiaalityötä ei tulisi mieltää sosiaalipalveluksi, jota tarjotaan niin sanotusti normaaleissa elämäntilanteissa oleville kaikille kansalaisille. (Raunio 2004, 25.) Tämän määritelmän mukaisesti iso osa huoltoriidoista ei kuulu sosiaalityöksi määriteltävään palveluun. Tätä tukee myös se, että sosiaalitoimen selvityksen on todettu tuovan hyvää tietoa huoltoriitatilanteeseen, erityisesti silloin kun eroperheessä on psykososiaalisia ongelmia, kuten päihdeongelmia tai lastensuojelutaustaa. Mikäli kyseessä on kahden tasavertaisen, hyvään huoltoon kykenevän vanhemman riitatilanne, ei sosiaalitoimen tekemä selvitys anna välttämättä kuin arkipäiväiseen järkiajatteluun perustuvaa pohdintaa, ja erityinen asiantuntijatieto jää vähäiseksi. (Aaltonen 2009, 200, 213–214 ja Auvinen 2007, 254–264.) Tuomioistuimen tulisikin pohtia selvityksen

tarpeellisuutta arvioimalla kokonaistilanne, mutta pitämällä lapsen etua ensisijaisena asiana. Jos lapsi on pieni, eikä kykene ilmaisemaan mielipiteitään ja toiveitaan niin, että sillä olisi asian ratkaisun kannalta merkitystä, voisi tuomioistuimien pohtia selvityksen tarpeellisuutta. Tämä nousee esille erityisesti silloin, kun selvityksellä ei todeta saavan muuta päätökseen vaikuttavaa lisätietoa. Sen sijaan varttuneemmalle lapselle tulee pääsääntöisesti varata tilaisuus tulla kuulluksi. (Aaltonen 2009, 200.)

Anna-Kaisa Aaltosen (2009) mielestä sosiaalitoimen selvitys on tarkoitettu täydentämään tuomioistuimen käytössä olevaa oikeudenkäyntiaineistoa. Se mielletään tärkeäksi osaksi oikeudenkäyntiaineistoa, mutta sen ei tulisi olla yksin ratkaiseva. Voidaan todeta, että sosiaalitoimi toimii tuomioistuinta avustavana viranomaisena, mutta selvityksen tekijöiden ei tulisi asettaa itseään päätöksen tekijän asemaan. Juridiselta määrittelyltään selvitys on pääsääntöisesti tiedon hankintaa ja sen välittämistä päätöksentekijän tietoon. Usein oikeuskirjallisuudessa käytetty termi olosuhdeselvitys on kuvaava. Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta säätämisen jälkeen on sosiaalitoimen tekemän selvityksen rooli hämärtynyt, ja se on alettu voimakkaammin mieltää asiantuntijalausunnoksi, vaikka laissa ei sitä ole sellaiseksi määritelty. Monet tuomarit kokivat, ettei heidän juridinen koulutuksensa ole riittävä, kun pitää ratkaista lapsen huoltoon liittyviä riitatilanteita. 1990-luvulla tuomarit noudattivat pääsääntöisesti sosiaalitoimen suosituksia ja esityksiä. Voidaan siis todeta, että tällöin todellista päätösvaltaa huoltoriidoissa käytti tuomioistuimen sijaista sosiaalitoimi. (Aaltonen 2009, 196–198.) Aaltosen mukaan tilanne on vähitellen muuttunut takaisin siihen tilanteeseen, että selvitys on yksi osa oikeudenkäyntiaineistoa, ja sosiaalitoimi on oikeutta avustava viranomainen (Aaltonen, 198).

5. Aineisto

Aineistona tässä tutkimuksessa on keskisuuren suomalaisen kaupungin sosiaalitoimessa tehdyt lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat selvitykset sekä samojen tapausten käräjäoikeuden päätöstekstit. Selvitykset ovat tehneet lastensuojelun sosiaalityöntekijät. Koska olen halunnut saada tähän tutkimukseen myös ajallista vertailua, olen valinnut aineistoksi selvityksiä vuosilta 2001, 2007 ja 2009. Näin ollen saadaan viimeisin tieto tutkittavasta asiasta mutta myös vertailevaa tutkimusta. Olen myös halunnut irtautua selvitystyöntekijän roolista tutkimusentekijän rooliin, joten aineistoksi valittujen selvitysten vuodet ovat sellaisia, jolloin itse en ole ollut niitä tekemässä. Tutkimuksen aineisto on kerätty vuoden 2010 loka-marraskuussa.

Aineistoni käsittää 15 sosiaalitoimen tekemää selvitystä ja niiden käräjäoikeuden päätökset. Aineisto jakaantuu niin, että jokaiselta tutkittavalta vuodelta on viisi selvitystä. Aineiston olen kerännyt kaupungin sosiaalitoimen arkistosta, joka on järjestetty aakkosten mukaan. Olen valinnut aineistokseni viisi ensimmäistä selvitystä kyseisiltä vuosilta. Aineistosta kahdessa tapauksessa on kyseessä oheishuoltohakemus, ja loput 13 tapausta ovat selvityksiä vanhempien välisestä riitatilanteesta koskien lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta. Selvitykset ovat 3-13 sivun mittaisia. Aineistoni tapauksissa on mukana sekä yhden lapsen perheitä että perheitä, joissa on useampi lapsi. Kuusi perhettä on selvityksen tekohetkellä ollut lastensuojelun asiakkuudessa. Aineistoni tapauksista viidessä vanhemmat ovat päässeet sovintoratkaisuun selvityksen teon jälkeen. Tätä pohdin tarkemmin tutkimustuloksissa.

Ulkoasultaan aineistoni selvitykset noudattavat melko samanlaista kaavaa, eikä ero ole aineiston vuosien välillä. Ensin selvityksessä on etusivu, jossa on kerrottu mitä asia koskee, ketkä ovat riita-asian osapuolet sekä miten asianosaisia on tavattu ja mitä materiaalia on selvitystä tehdessä ollut käytössä. Tämän jälkeen on selvitetty vanhempien ja lapsen olosuhteet ja mielipiteet. Lopuksi sosiaalityöntekijät ovat laatineet loppuyhteenvedon sekä allekirjoittaneet selvityksen. Aineiston selvityksistä kolmessa on enemmän kuin yksi lapsi, jota riita-asia koskee. Kahdessa näistä selvityksistä lasten mielipiteet ja olosuhteet ovat kirjattu omiksi kappaleiksi. Yhdessä lasten tilanteesta on kerrottu yhteisesti.

Sosiaalitoimessa tehtävät selvitykset ovat salassa pidettäviä, joten minulla ei ollut lupaa viedä niitä tutkimusluvassa määriteltyjen tilojen ulkopuolelle. Aineiston lukemiseen ja työstämiseen minulla oli mahdollisuus käyttää sosiaalitoimen tiloja. Käräjäoikeudesta saadut päätöslauselmat ovat julkisia, joten ne toimitettiin käräjäoikeuden toimesta minulle kotiin.

Aineistosta otetuissa suorissa lainauksissa olen poistanut lapsen ja vanhempien nimet, sekä lapsen sukupuolen. Myös muita selvityksissä olleita nimiä on poistettu. Sukupuolen olen poistanut anonymiteetin säilymisen vuoksi. Myöskään tutkimustulosten kannalta ei lapsen sukupuolella ole merkitystä. Olen merkinnyt aineistoni selvitykset satunnaisessa järjestyksessä S1, S2, jne. ja niitä vastaavat käräjäoikeudenpäätökset P1, P2, jne. Näin aineiston hallinta helpottuu ilman, että selvitysten salassa pidettävyys vaarantuu. Näitä käytän myös suorien lainausten tunnistetietoina. Tämän lisäksi suorissa lainauksissa on sivunumero kyseisestä selvityksestä (esimerkiksi S5,2).

5.1 Aineiston analyysi

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka menetelmänä on teorialähtöinen sisällönanalyysi. Laadullista tutkimusta on määritelty eri tavoin. Laadullisen tutkimuksen voidaan sanoa olevan syvällistä ja konkreettista sekä vuorovaikutuksessa tapahtuvaa tutkimusta, johon voidaan liittää monenlaisia termejä kuten kenttätutkimus, naturalistinen tutkimus tai vaihtoehtoinen paradigma (Tuomi & Sarajärvi 2002, 8). Denzinin ja Lincolnin (1994) mukaan laadullinen tutkimus koostuu postpositivismista, konstruktivismista, feminismistä, etnisestä tutkimuksesta, kulttuurintutkimuksesta ja marxilaisuudesta. Tuomen & Sarajärven (2002, 8) mukaan erilaiset jaottelut, nimitykset ja luokat löytävät juurensa laadullisen tutkimuksen historiasta ja sitä ohjaavasta filosofiasta tai ne viittaavat keskeisiin pidettyihin piirteisiin. Karkeasti laadullinen tutkimus voidaan jakaa eurooppalaiseen lähestymistapaan ja amerikkalaiseen lähestymistapaan. Eurooppalaisen lähestymistavan voidaan katsoa olevan enemmän filosofisesti orientoitunut, kun taas Denzinin ja Lincolnin edustama tapa on voimakkaammin metodisesti orientoitunut. (emt.10.)

5.1.1 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysi on laadullisen aineiston perusanalyysimenetelmä. Sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen. Sisällönanalyysi on sanallista tekstin sisällön kuvaamista. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa tarkastellaan jo valmiiksi tekstimuotoisia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja. Tutkittavat tekstit voivat olla melkein mitä vain: kirjoja, päiväkirjoja, haastatteluita, puheita ja keskusteluita. Sisällönanalyysin avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus, joka kytkee tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin ja aihetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105-108)

Menetelmällisenä lähestymistapana sisällönanalyysi on Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan perusteltavissa erityisesti silloin, kun mikään olemassa oleva metodi ei sinällään sovi oman aineiston analyysiin, vaan analyysiprosessissa halutaan hyödyntää luovasti erilaisia tapoja järjestää, luokitella ja kuvata tutkittavaa ilmiötä. Sisällönanalyysissa analyysiprosessin toteuttamiseen ei ole olemassa yksityiskohtaisia sääntöjä: Jokainen tutkija kehittää oman luokittelujärjestelmänsä, joka sopii parhaiten nimenomaisen aineiston haltuunottoon ja jäsentämiseen.

Sisällönanalyysissa paloitellaan aineisto ensin pieniin osiin, käsitteellistetään ja lopuksi järjestetään uudelleen uudenlaiseksi kokonaisuudeksi. Sisällönanalyysi voidaan tehdä aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti. Erona on analyysin ja luokittelun perustuminen joko aineistoon tai valmiiseen teoreettiseen viitekehykseen. Analyysin tavoitteena on rakentaa systemaattinen, kattava mutta tiivistetty kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Analyysin lopputuloksena on tutkittavaa asiaa kuvaavia kategorioita, käsitteitä, käsitejärjestelmiä tai malleja. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 109–116.)

5.1.2 Teorialähtöinen sisällönanalyysi

Laadullinen tutkimus voidaan jaotella induktiiviseen ja deduktiiviseen analyysiin. Induktiivinen analyysi perustuu ajatteluun siitä, että aineistoa analysoidaan

yksittäisestä yleiseen, kun taas deduktiivinen analyysi lähtee yleisestä yksittäiseen. Sisällönanalyysissa nämä jakautuvat aineistolähtöiseksi sisällönanalyysiksi ja teorialähtöiseksi sisällönanalyysiksi.

Teorialähtöinen sisällönanalyysi on analyysin tapa, jossa aineiston analyysin luokittelu perustuu jo valmiina olevaan viitekehykseen, joka voi olla teoria tai käsitejärjestelmä. Analyysia ohjaa teema tai käsitekartta. Teorialähtöinen eli deduktiivinen sisällönanalyysi lähtee liikkeelle analyysirungon muodostamisesta. Runko voi olla strukturoitu, jolloin aineistosta kerätään vain asioita, jotka sopivat analyysirunkoon. Analyysirunko voi olla myös väljempi. Analyysirungon sisälle muodostetaan luokituksia ja kategorioita, jonka jälkeen aineistosta voidaan löytää ne asiat, jotka sijoittuvat analyysirungon sisäpuolelle, mutta myös ne asiat, jotka jäävät sen ulkopuolelle. (Tuomi & Sarajärvi 2002 116.)

5.2 Tämän tutkimuksen aineiston analyysi

Tämän tutkimuksen aineistoa olen analysoinut edellä kuvaamallani teoreettisella sisällönanalyysillä. Mielenkiintoni on kohdistunut siihen, miten sosiaalityön asiantuntijuutta ja osaamista määritellään, ja näkyvätkö samat määritelmät myös huoltoriitaselvityksissä. Sarvimäki & Siltaniemi (2007, 67–70) ovat jakaneet sosiaalityön osaamisen ja työorientaatiot seitsemään eri luokkaan, jotka ovat yhteiskunnallisen toimintaympäristön ymmärtämiseen liittyvä yhteiskuntatieteellinen osaaminen, palvelujärjestelmään kietoutuva resurssiosaaminen, kehittämistä mahdollistava innovaatio-osaaminen, tiedontuotantoon liittyvä tutkimuksellinen osaaminen, kommunikaatiota ja yhteistoimintaa rakentava vuorovaikutusosaaminen, ihmisarvoon, oikeudenmukaisuuteen ja eettisyyteen sitoutuva arvo-osaaminen sekä sosiaalityön orientaatioihin ja työprosesseihin suuntautuva metodinen osaaminen. Käytännön toiminnan asiantuntijuus perustuu osaamiselle, joten asiantuntijuuden määrittäminen selvityksistä erilaisten osaamispositioiden kautta tuntui luonteelta tavalta lähestyä aineistoa. Olen tässä tutkimuksessa käyttänyt näitä määritelmiä analysoidessani aineistoa. Tarkoitukseni on määritellä aineistoa näiden teemojen alle ja selvittää miten sosiaalityön asiantuntijuus näkyy sosiaalityön osaamismääritelmien näkökulmasta.

Aluksi valitsin viitekehyksen, jonka avulla jaottelin ja määrittelin aineistoa. Kävin seuraavaksi läpi aineistoni ja merkitsin siihen asiat, jotka sisältyivät viitekehyksen teemojen alle. Alleviivasin löytyneitä seitsemää eri teemaa eri väreillä. Kiinnostavien asioiden merkitsemistä voi kutsua myös koodaamiseksi. Koodaaminen voidaan toteuttaa siten kuin tutkija parhaaksi näkee. Koodien avulla voidaan etsiä ja tarkistaa tekstin eri kohtia ja testata aineiston jäsenystä. Koodit myös jäsentävät sitä, mitä tutkijan mielestä aineistossa käsitellään. (Tuomi & Sarajärvi 2002,94–95) Koodauksen jälkeen selvitin teemojen yleisyyttä, jaoin ne kolmeen yleisyysluokkaan sekä loin teemojen sisälle nousseille asioille nimitykset.

6. Tutkimustulokset

Tässä työssä olen selvittänyt miten sosiaalityön asiantuntijuus näkyy sosiaalitoimen kärkeäjoikeudelle tekemissä huoltoselvityksissä.

6.1 Aineisto teemojen valossa

Seuraavassa taulukossa esitän eri osaamisten näkyvyyttä aineistoni selvityksissä. Näkyvyys on jaoteltu luokkiin: *= esiintyy vähän, **= esiintyy jonkin verran, ***= esiintyy runsaasti, minkä tarkoitus on havainnollistaa miten eri teemat esiintyvät aineistossa. Olen käyttänyt tähtiluokitusta kuvaamaan eri osaamisalueiden esiintyvyyttä aineistossani ja välttänyt tilastollista numeroanalyysiä, koska tutkimukseni painopiste on sisällöllisessä analyysissä.

	<i>Vuonna 2001</i>	<i>Vuonna 2007</i>	<i>Vuonna 2009</i>
<i>Yhteiskunnallinen osaaminen</i>	*	**	**
<i>Resurssiosaaminen</i>	-	*	-
<i>Innovaatio-osaaminen</i>	-	-	-
<i>Tutkimuksellinen osaaminen</i>	-	*	-
<i>Vuorovaikutusosaaminen</i>	**	***	***
<i>Arvo-osaaminen</i>	***	***	***
<i>Metodinen osaaminen</i>	**	***	**

Taulukko 1. Sosiaalityön osaamisen esiintyvyys aineistossa.

Tämän tutkimuksen aineiston jaottelu selkeisiin teemoihin on monimutkaista. Analysoidessani aineistoa huomasin, että eri sosiaalityön asiantuntijuutta määrittävät osaamisalueet kietoutuvat toinen toisiinsa. Toinen osaamisalue näkyy selkeästi auki kirjoitettuna, kun taas toinen voi olla työskentelyn ohjaajana ilman, että se näkyy itse selvityksessä.

Yhteiskunnallinen osaaminen tulee esille ymmärtämyksenä lapsen oikeuksista ja lapsen äänen kuuluville saattamisesta. Aineistosta kävi ilmi, että lapsen äänen esille tuominen on lisääntynyt vuosien aikana. Yhteiskunnallista osaamista kuvaa myös isän roolin ymmärtäminen, joka olennaisesti kietoutuu myös arvo-osaamiseen ja vanhempien tasa-arvoiseen kohteluun. Yhteiskunnallinen osaaminen huoltoselvityksissä olisi mielenkiintoinen, oma tutkimuksen kokonaisuus, johon tämä aineisto ei riitä. Aineisto tulisi olla kerätty pidemmällä aikavälillä kuin tämän tutkimuksen aineisto on kerätty.

Kaikki osaamista koskevat teemat eivät näkyneet auki kirjoitettuna aineistossa. Selvityksissä ei tullut suoraan esille juurikaan tutkimuksellista osaamista, innovaatio-osaamista eikä resurssiosaamista. Kuitenkaan tämän perusteella ei voida todeta, ettei niitä löytyisi, vaan niitä ei ole kirjoitettu auki aineiston selvityksiin, ja ne liittyvät myös muihin osaamisen osa-alueisiin. Tästä esimerkkinä toimikoon itse selvityksen kirjoitusprosessi, joka vaatii sekä teoriapohjaa että kirjallisia vuorovaikutustaitoja. Näiden osaamisen teemojen puuttumista pohtiessa tulee muistaa selvityksen luonne, joka on oikeuden toimesta määritelty valmiiksi. Toisaalta taas selvityksistä esille nousi voimakkaasti vuorovaikutusosaaminen, arvo-osaaminen ja metodinen osaaminen, joihin keskitän aineiston analyysini muita edellä mainittuja teemoja tarkemmin.

6.2 Sosiaalityöntekijä vuorovaikutuksen luojana

Vuorovaikutukselliselle osaamiselle keskeistä on kyky solmia ja ylläpitää kommunikaatioita. Tämän lisäksi voidaan ajatella, että sosiaalityön asiantuntijuutta on myös kyky ratkoa vuorovaikutukseen liittyviä ristiriitoja. Sosiaalityön ammattilaisen tulee purkaa, rakentaa ja tulkita monenlaisia suhteita. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 69.)

6.2.1 Vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen arviointi

Tehtäessä selvitystä lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta iso rooli on vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen arvioinnilla. Oikeuslaitoksen tehdessä päätöstä lapsen asioista tuomari ei havainnoi vanhemman ja lapsen välistä kanssakäymistä lapsen arjessa. Tällöin sosiaalitoimen tekemän selvityksen tehtävänä on välittää tieto käräjäoikeudelle. Vuorovaikutusta arvioitiin selvityksissä eri tavoin. Sosiaalityöntekijät havainnoivat sitä, miten vanhempi huomioi lapsen, miten lapsi ottaa kontaktia vanhempansa ja pystyykö lapsi tukeutumaan vanhempansa.

Vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus nousi esille 13:ssa aineistoni selvityksessä. Kahdessa selvityksessä vuorovaikutusta ei mainita, eikä sen arviointia ole kirjattu. Työntekijät olivat eri tavoin ja eri laajuisesti nostaneet vuorovaikutuksen arvioinnin esille selvityksissä. Olettaa saattaa, että työntekijöiden henkilökohtaisesta kirjoitustyylistä riippuen arviointi vaihteli vuorovaikutuksen toteamisesta yhdellä lauseella aina konkreettiseen havainnointiin asti. Sosiaalityöntekijät käyttivät esimerkiksi seuraavanlaisia ilmaisuja välittääkseen tietoa lapsen ja vanhemman välisestä suhteesta käräjäoikeudelle.

Eräässä selvityksessä selvitystyöntekijät arvioivat lapsen huoltoa seuraavasti:

”Lapsen ja isän vuorovaikutus on huoltaja-lapsi suhteelle ominaista.” (S14,4)

Kyseinen selvitys oli huoltajuushakemus, jossa selvitettiin, olisiko lapsen äidin uusi aviomies hyvä oheishuoltaja lapselle. Tällöin edellä oleva lause kertoo, ettei ainakaan lapsen ja huoltajaksi esitetyn aikuisen vuorovaikutuksessa ole sosiaalityöntekijöiden mielestä ongelmia. Selvityksen tehneet sosiaalityöntekijät jatkavat vielä seuraavasti.

”Mielestämme isäpuoli ymmärtää, mikä on lapsen edun mukaista. /.../ Tehdyn selvitystyön aikana tietoomme ei ole tullut isäpuolesta sellaisia seikkoja, jotka estäisivät huoltajuuden määräämistä hänelle äidin ohella.” (S14,4)

Selvityksessä on selvitetty oheishuoltajaksi haluavan taustoja, mutta pääpaino on ollut vuorovaikutussuhteiden selvittelyssä. Samoin on seuraavassa aineiston selvityksessä.

”Olemme saaneet käsityksen, että isä on vastuullinen ja lapsen tarpeet huomioiva vanhempi, joka tarjoaa riittävästi virikkeitä sisältävän kodin. Hänellä on lapseensa luonteva ja läheinen suhde.” (S4,4)

Sosiaalityöntekijät olivat selvityksen lopuksi esittäneet, että lapsen huolto ja asuminen siirtyisi isälle ja koonneet selvityksen aikana esille tulleet asiat edellä oleviksi virkkeiksi. Lauseet kiteyttävät sen, mikä on kerrottu selvityksessä monisanaisemmin ja käytännön esimerkkejä antaen.

Toisinaan tilannetta oli avattu selvityksissä hieman enemmän ja niihin oli kirjoitettu auki kotikäynnin tapahtumia, joista voidaan päätellä, että lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus on ollut luontevaa.

”Lapsen tullessa koulusta tervehti hän isäänsä halaamalla, jonka jälkeen he keskustelivat lapsen saamista läksyistä.” (S10,3)

Tervehtiminen sekä fyysinen läheisyys halauksena toimivat sosiaalityöntekijälle merkinä edellä mainitussa katkelmassa siitä, että lapsen ja isän välinen suhde on vuorovaikutuksellisesti toimiva ja kotioloissa lapsi saa kasvuprosessilleen tärkeää hellyyttä isältään.

Myös käräjäoikeuden päätösten perusteluissa on vedottu sosiaalitoimen tekemiin havaintoihin lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta. Seuraavassa tuomari on perustellut oheishuollon määräämistä isäpuolelle.

”Sosiaalityöntekijöiden tekemän selvityksen mukaan /.../ He ovat myös havainneet selvityksen yhteydessä, että isäpuoli on ollut lapsen arjessa mukana ja hoitanut lasta vastuullisesti. Lapsen ja isäpuolen vuorovaikutus on huoltaja-lapsi suhteelle ominaista. Selvityksen tekijöiden käsityksen mukaan isäpuoli ymmärtää, mikä on lapsen edun mukaista.” (P14,6)

Päätöslauselmassa on suoraan lainattu selvityksen (S14,4) huomiota lapsen ja isäpuolen vuorovaikutuksesta, jolloin tämä sosiaalityöntekijän perheestä tekemä havainto on toiminut tuomarin päätöksen perusteluna. Oheisesta katkelmasta välittyi myös isäpuolen kyky arvioida lapsen etua, jonka edellytyksenä luonnollisesti on isäpuolen ja lapsen hyvä keskinäinen vuorovaikutussuhde.

Selvityksissä nousi esiin vanhemman ja lapsen tunnesiteen arviointi. Tunneside liittyy lapsen ja aikuisen vuorovaikutukseen siten, että sosiaalityöntekijä voi havainnoida lapsen ja aikuisen välistä tunnesidettä ja välittämistä heidän keskinäisestä kanssakäymisestään. Tunnesidettä kuvailtiin muun muassa seuraavasti:

”Lapsella on vahva tunneside molempiin vanhempiinsa. Hän tarvitsee molempien vanhempiensa tuen kasvussaan aikuiseksi.”(S6,3)

Selvityksessä on esitetty lapsen huollon siirtymistä äidiltä molemmille vanhemmille. Tilanteessa lapsi on sijoitettuna kodin ulkopuolelle, ja isä on tilanteessa ollut äitiä aktiivisemmin yhteydessä lapseen, tukenut tätä ja ymmärtänyt sijoituksen merkityksen. Selvityksestä ei selviä, miksi huolto on ollut yksin äidillä, mutta se tekee näkyväksi lapsen tärkeän suhteen myös isäänsä, jolloin sosiaalityöntekijä on lasta havainnoidessaan tullut johtopäätökseen, että isän läsnäolo ja tuki on lapselle keskeinen kasvuprosessin tekijä.

Seuraavassa on tilanne, jossa vanhemmat kiistelivät lapsen asumisesta. Lapsi on selvityksen tekohetkellä 9-vuotias. Lapsen isän olosuhteissa ei todettu olevan mitään, mikä estäisi asumisen hänen luonaan, mutta sosiaalityöntekijät toivat esille lapsen vahvan tunnesiteen puuttumisen isään. Sosiaalityöntekijät perustelivat tällä asumisen jatkumista äidin luona.

”Lapsi on tavannut säännöllisesti isäänsä viimeksi 5-vuotiaana. Tämän jälkeen tapaamiset ovat olleet satunnaisia. Nähdäksemme tämä seikka on estänyt kiinteän suhteen muodostumisen lapsen ja isän välille.”(S3,4)

Sosiaalityöntekijät ovat tulleet päätelmään, että satunnaisten tapaamisten vuoksi lapsen ja isän välille ei ole muodostunut kiinteää suhdetta, jolloin läheinen

vuorovaikutussuhde ja tunnesiteet ovat kehittymättömiä. Selvityksestä voi päätellä, että sosiaalityöntekijöiden mukaan lapsen kasvamisen kannalta hänen olisi tärkeää asua sen vanhemman luona, jonka kanssa hänellä on jo olemassa oleva, toimiva suhde, jossa vuorovaikutus on luontevaa ja läheistä.

Kun vanhempien olosuhteet ovat tasavertaiset, ovat selvityksen tekijät pohtineet lapsen asumista tunnesiteiden kautta. Sosiaalityöntekijät ovat seuraavassa tapauksessa esittäneet, että lapsen asuminen jatkuisi äidin luona ja perustelleet sitä hyvien elinolosuhteiden lisäksi seuraavasti:

”Äiti on pystynyt vastaamaan myös lapsen tunne-elämän tarpeisiin.”(S7,4)

Näistä aineistonäytteistä käy ilmi, että vuorovaikutuksesta havaittavissa olevat tunnesiteet ovat tärkeässä roolissa sosiaalityöntekijöiden selvityksissä. Tällöin sosiaalityöntekijällä on iso rooli perheen vuorovaikutuksen ja tunteiden tulkitsijana. Usein monimutkaisetkin vuorovaikutustilanteet joudutaan selvitystä kirjoittaessa tiivistämään muutama lauseeseen. Merkityksellistä onkin, että sosiaalityöntekijä selvitystä tehdessään itse muodostaa toimivan keskusteluyhteyden perheeseen, jonka keskinäistä vuorovaikutusta hän arvioi. Toimivan vuorovaikutussuhteen ansiosta sosiaalityöntekijä pystyy paremmin arvioimaan keskustelujen syvärakenteita, kehonkieltä ja mahdollisia vaiennettuja tunteita. Samalla sosiaalityöntekijän tulee kuitenkin pystyä säilyttämään erillisyytensä perheestä sitä arvioivana asiantuntijana.

6.2.2 Perheen ja sosiaalityöntekijän välinen vuorovaikutus

Selvitystä tehdessä on merkittävää luoda selvityksen tekijän ja haastateltavan välille vuorovaikutuksellinen suhde. Haastateltavan tulee kokea, että hänen näkemyksensä tulee kuulluksi ja että hän saa ilmaista itseään vapaasti turvallisessa ilmapiirissä. Kuuntelevan vuorovaikutuksen merkitys korostuu erityisesti lapsen kanssa keskusteltaessa. Lapsen ei tarvitse sanoa mielipidettään huoltoriita-asiaan, mikäli hän ei halua. Vuorovaikutus lapsen ja työntekijän välille rakentuu myös muista asioista kuin pelkästä puheesta, esimerkiksi läsnäolosta, kuuntelemisesta ja kehon kielestä.

Tärkeää olisikin, että sosiaalityöntekijä pystyisi luomaan luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen lapsen kanssa.

Työntekijä on vuorovaikutustilanteessa havainnoinut seuraavasti tilanteessa, jossa selvitetään lapsen ja isän välisiä tapaamisia. Lapsi ei äidin mukaan halua tavata isää ja pelkää häntä. Isä toivoisi tapaamisten järjestyvän hänen kotonaan.

”Keskustelussa sosiaalityöntekijän kanssa, lapsi oli muuten puhelias, mutta muuttui puheen kääntyessä isään, vaitonaisemmaksi.”(S11,7)

Selvityksessä lapsen hiljaisuus isän suhteen on ollut sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan maininnan arvoinen seikka. Kuitenkaan tästä ei voi suoranaisesti tehdä pitkälle vietyjä johtopäätöksiä. Työntekijät ovatkin pohtineet selvityksen myöhemmässä vaiheessa syitä siihen, mistä lapsen negatiivinen suhtautuminen isään johtuu. Lisäksi sosiaalityöntekijät ovat myös todenneet, että lapsen tulisi saada tutustua rauhassa isäänsä, olivat syyt hänen negatiivisille ajatuksilleen mitkä tahansa. Sosiaalityöntekijät ovat esittäneet valvottuja tapaamisia aluksi, jotta lapsi voi turvallisesti tutustua isäänsä, johon ei ole ainakaan vielä muodostunut läheistä suhdetta ja sen edellyttämiä tunnesiteitä.

Perheen ja sosiaalityöntekijän väliseen vuorovaikutukseen kuuluu myös lapsen vanhempien ja sosiaalityöntekijän välinen keskusteluyhteys. Tällöin voi olla mahdollisuus päästä vanhempien väliseen sopimukseen riita-asiassa ilman käräjäoikeuden käsittelyä. Sosiaalityöntekijän avulla vanhemmat saattavat päästä sopimukseen, jolloin riita-asia käräjäoikeudessa raukeaa tai tuomari voi tehdä päätöksen vanhempien sopimuksen mukaisesti. Mikäli vanhemmilla on riitaa monesta osa-alueesta, voidaan kuitenkin yrittää sopia osasta, jolloin käräjäoikeus voi määrätä vain riitaisiksi jääneistä asioista ja ratkaista sovitut asiat vanhempien yhteisen tahdon mukaisesti. Näin on tapahtunut seuraavassa tapauksessa.

”Äiti on käräjäoikeudelle esittämässään hakemuksessa vaatinut lapsen yksinhuoltoa. Selvitystä tehtäessä äiti on kuitenkin suostunut yhteishuoltajuuteen.”(S10,2)

Toisin sanoen lainauksesta voidaan päätellä, että onnistuneen selvitystyön johdosta on välttytty tuomioistuinkäsittelyltä.

Selvityksen tarkoituksena on täydentää oikeudenkäyntiaineistoa ja olla apuna tuomarille, jonka tulee ratkaista vanhempien välinen riitatilanne. Aineistosta nousee myös esille sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä vanhempien tilanteesta, joka ei suorasti liity riitatilanteen ratkaisemiseen. Yhdessä aineiston tapauksessa vanhempien eroproessi on käynnissä, jolloin sosiaalityöntekijät ovat ottaneet kantaa perheen tilanteeseen seuraavasti:

”Tärkeää olisi, että vanhemmat pystyisivät unohtamaan heidän keskinäiset ristiriitansa ja luottamaan toisiinsa vanhempina./.../ Tässä tilanteessa perheen hyväksi voisi olla ulkopuolisen antama tuki vanhempien kommunikoinnin kehittämiseksi.”(S12,6)

Selvitykseen kirjattu suositus saattaa toimia apuna perheen ristiriitatilanteen ratkaisemiseksi. Tällöin ehdotettu ammattiapu vanhempien vuorovaikutuksen parantamiseksi tuo esiin vanhemmille itselleen sen, että sosiaalityöntekijä on kuullut ja havainnoinut perheen ongelmapiisteitä. Tämän toteaminen voi toimia vanhemmille itselleen kimmokkeena avun hakemiseen ulkopuoliselta auttajalta.

Sosiaalityöntekijät ovat myös toisessa aineiston selvityksessä pohtineet perheen tilannetta asumisriitaa laajemmin. Selvityksessä työntekijät ovat ehdottaneet 14-vuotiaan lapsen jatkavan asumista isän luona, koska hän itse niin toivoo, mutta samalla työntekijät ovat pohtineet olosuhteita isän luona.

”Tehdyn selvitystyön aikana olemme todenneet, että lapsi on päättänyt asua isänsä luona ja hänellä on tästä selvä mielipide. Käsitksemme mukaan lapsi on saanut mielipiteeseensä vahvistusta isältä ja isä on tukenut ajatusta siitä, että lapsi on itsenäinen toimija, joka itse saa päättää asuinpaikkansa. Lapsen mielipide on niin vakaa, että se on otettava huomioon asuinpaikkaa määrättäessä. /.../ Sosiaaliviranomaiset ovat kiinnittäneet huomiota viime vuosien aikana isän asioidessa

sosiaalivirastoon, hänen toimivan poikkeavan nopeatempoisesti ja rönsyilevästi.”(S8,5)

Selvityksestä ei käy suoranaisesti ilmi, että miksi sosiaalityöntekijät ovat halunneet saattaa havaintonsa isän poikkeavasta käyttäytymisestä aiemmin sosiaalitoimessa käräjäoikeuden tietoon. Tosin myöhemmin perusteluissaan työntekijät ovat esittäneet seuraavaa.

”Huollon osalta esitämme lapsen jäämistä edelleen vanhempien yhteishuoltoon. Näemme tärkeänä, että molemmat vanhemmat voivat vaikuttaa lapsen asioihin ja saada tietoja lapsesta eri viranomaisilta. Molemmilla vanhemmilla on omat vahvat puolensa kasvattajina.”(S8,6)

Aineiston selvityksissä ulkopuoliselle lukijalle välittyy ajoittain kuva, että selvitystä tehneet sosiaalityöntekijät ajattelevat ja tietävät tilanteesta enemmän kuin itse selvitys antaa ymmärtää. Perusteluiden avaaminen esimerkiksi käytännön esimerkkejä käyttäen olisikin tärkeää. Selvityksistä ei myöskään käy ilmi selvästi, ovatko esimerkiksi lastensuojelun asiakirjat vaikuttaneet, ja millä tavoin, selvityksessä esitettyihin johtopäätöksiin. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän voi olla hankala asettua selvitystyöntekijän rooliin ja tasapainoilla kahden hyvin erilaisen prosessin kanssa.

Sosiaalityöntekijöiden tehtävä selvitysprosessi on itse selvitystyön lisäksi auttaa vanhempia pääsemään sovintoratkaisuun asiassa, mikäli se on mahdollista. Aineiston selvityksistä viidessä vanhemmat ovat päässeet sopuun ennen oikeudenkäyntiä, joten sosiaalityöntekijällä on myös tuomioistuinkäsittelyyn joutumista ehkäisevä rooli huoltajusriitojen selvittelijänä. Tämän aineiston perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä pitkälle vietyjä johtopäätöksiä siitä, miten huoltoriitojen sopimukset ovat käytännössä syntyneet.

6.3 Sosiaalityöntekijä arvojen keskiössä

Ihmisarvoa koskevat kysymykset ovat erityisen keskeisiä sosiaalityössä. Ihmisen ainutkertaisuus ja koskemattomuus, valinnan mahdollisuudet ja oikeudet, vapaus ja

velvollisuudet koskettavat sosiaalityön ydintä. Sosiaalityö on ihmisten auttamista moninaisissa elämäntilanteissa. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 69.) Huoltoriitatilanteet ovat perheiden kriisitilanteita, joissa heitä arvioivan sosiaalityöntekijän oma arvomaailma nousee keskeiseen rooliin. Sosiaalityöntekijän tulee huomioida oma arvomaailmansa tehdessään selvitystä ja pystyä toimimaan tasa-arvoisesti suhteessa kaikkiin osapuoliin.

6.3.1 Vanhempien välinen tasa-arvo

Huoltoriitaselvityksessä vanhempien välinen tasa-arvo on tärkeää. Vanhempien tulisi kokea, että heitä kuullaan tasavertaisesti riippumatta siitä, kuka on laittanut asian vireille käräjäoikeuteen tai siitä kumman vanhemman luona lapsi selvitystä tehdessä asuu. Oheisessa lainauksessa sosiaalityöntekijä on ilmaissut näkemyksensä siitä, että molemmat vanhemmat ovat merkityksellisiä lapsen elämässä.

”Lapsen suhde kumpaankin vanhempaan on lämmin. Hän tarvitsee molempien vanhempiansa tuen kasvussaan aikuiseksi.”(S6,3)

Selvitys tuo julki arvion, jonka mukaan lapsen etujen mukaista on molempien vanhempien tasa-arvoinen tuki. Sosiaalityöntekijä on kuullut molempaa vanhempaa ja seurannut perheen vuorovaikutusta, ja tämän perusteella todennut lapsen yhteyden olevan läheinen molemman vanhemman kanssa.

Työntekijälle tasapainoileminen riitelevien vanhempien välillä on haastavaa. Riitatilanteessa vanhemmat voivat esittää toisesta osapuolesta syytöksiä, jolloin näistä tulisi keskustella molempien osapuolien kanssa selvitystä tehdessä. Seuraavassa tapauksessa isän hakiessa tapaamisoikeutta käräjäoikeudelta äiti on tuonut esille, että isän alkoholin kulutus on runsasta, jonka takia äiti ei suostu isän ehdottamiin tapaamisiin. Selvitystyöntekijät ovat keskustelleet asiasta isän kanssa, mutta selvityksessä ei käy ilmi, että onko isä selittänyt asiaa tarkemmin, koska työntekijät ovat kirjanneet seuraavasti.

”Äidin väittämän liiallisen alkoholin käytön isä kieltää.”(S9,3)

Loppuyhteenvedossa sosiaalityöntekijät ovat todenneet, ettei selvitystyön aikana ole selvinnyt sellaisia seikkoja, jotka tukisivat äidin väitettä isän liiasta alkoholinkäytöstä ja puoltaneet isän ehdottamia tapaamisia. Selvityksestä ei käy ilmi, että miten sosiaalityöntekijät ovat tähän lopputulokseen päätyneet, eikä se että ovatko selvityksen tekijät asiaa enemmän selvittäneet. Käräjäoikeus on todennut tapauksesta seuraavasti.

”Käräjäoikeus hyväksyy sosiaalityöntekijöiden esityksen ja perustelut lapsen ja isän tapaamisista.” (P9,4)

Sosiaalityöntekijät ovat pääsääntöisesti selvityksissä tuoneet molemmista vanhemmista niin hyviä kuin huonojakin puolia esille. Seuraavassa sosiaalityöntekijät pohtivat asumisen muutoksen vaikutuksia.

”Selvitystyöntekijöitä mietityttää se, miten lapsen äidin nykyinen tilanne tulee vaikuttamaan lapsen asumiseen äidin luona. Tällä hetkellä äidin elämässä on paljon muutostekijöitä: uusi avoliitto, muutto uuteen kotiin ja uusi sisarpuoli. Sosiaalityöntekijöitä mietityttää myös tuleeko lapsi toimeen uuden siskopuolensa kanssa, koulun vaihto ja turvaako äiti lapsen suhteet isän sukulaisiin, mikäli lapsi asuisi äidin luona.”(S1,12)

Myös isän osalta työntekijät pohtivat riskitekijöitä.

”Isän osalta sosiaalityöntekijöitä mietityttää se, osaako isä tunnistaa ja ottaa huomioon lapsen omat mielipiteet ja tarpeet, sekä tunnistaa ja tulkita lapsen erilaisia tunnetiloja. Lapsi on tuonut esille sen, että isä huutaa ja joskus tukistaa. Isä on tarkka harrastuksista ja muista aikatauluista. Äiti ehkä toimii enemmän tunnetasolla. Isän tulisi myös turvata lapsen suhteet äidin sukulaisiin, mikäli lapsi asuisi isän luona.” (S1,12)

Edellä mainitut lainaukset osoittavat, että sosiaalityöntekijät ovat puninneet tasapuolisesti molempien vanhempien vahvuuksia ja heikkouksia esittämättä kuitenkaan ratkaisuehdotusta asumisriitaan. Tällöin selvitystyöntekijät antavat

käräjäoikeuden tuomarille informaatiota, mutta jättävät tuomarille mahdollisuuden punnita vanhempien vahvuuksia ja heikkouksia huoltoriitapäätöksen laatimiseksi.

Aineiston kaikissa 15 selvityksessä molemmille vanhemmille on annettu mahdollisuuksia tapaamisiin yhtä paljon. Kahdessa selvityksessä toista vanhempaa ei ole tavoitettu. Aineistosta ei nouse esille, että vanhempia olisi kohdeltu epätasa-arvoisesti. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä mahdollisuutta, että vanhempi itse olisi näin kokenut.

6.3.2 Sosiaalityöntekijä lapsen äänenä

Nykypäivänä lasten kanssa tehtävän sosiaalityön keskiössä on lapsen äänen kuuluville saattaminen. Lapsen oikeuksiin on kiinnitetty entistä enemmän huomiota. Tämä toteutuu myös huoltoriitaselvityksissä. Lasta tulee selvityksessä kuulla lähes poikkeuksetta. Lapsen mielipidettä selvitetään ottaen huomioon lapsen ikä- ja kehitystaso.

Selvityksen tekijöillä on iso rooli lapsen äänen kuuluville saattamiseksi. Tämä ei tarkoita ainoastaan lapsen mielipiteen esille tuomista, vaan myös lapsen olosuhteiden kuvailua ja lapsesta tilanteesta yleisesti kertomista. Aineiston selvityksissä 12 lapsen tai lapsien tilanteesta ja mielipiteestä on kerrottu omassa kappaleessa. Selvitykset, joissa lapsen olosuhteita ja mielipiteitä ei ole kirjattu omaksi kappaleeksi ovat kaikki vuodelta 2001.

Selvitysten välillä oli eroja siitä, miten laaja-alaisesti lapsen tilanteesta on kerrottu. Toisinaan lapsi on selvästi ollut huoltoselvityksen keskiössä ja hänestä on kerrottu monisanaisesti.

”Tyttö on 6-vuotias esikoululainen. Hän pitää hevosista ja ratsastamisesta, myös muut eläimet ovat mieleisiä.”(S14,2)

Edellä olevassa selvityksessä oli kyse lapsen huollosta, eikä voida sinällään todeta, että kertomus lapsen mielenkiinnon kohteista vaikuttaisi päätökseen huollosta.

Kuitenkin voidaan todeta, että selvityksen yhtenä tehtävänä on muistuttaa tuomioistuinta siitä, että lapsi on se, josta käsin tilannetta tulee pohtia. Tästä syystä sosiaalityöntekijät ovat tuoneet tuomioistuimelle tiedoksi lapsen ratsastusharrastuksen, jolloin he osoittavat tehneensä selvitystä lapsen näkökulmasta lähtien.

Seuraavan katkelman selvityksessä on kyse lapsen asumisesta. Lapsi on muuttanut aiemmin isänsä luokse, mikä nyt on riita-asiana käräjäoikeudessa äidin vastustaessa muuttoa. Alla olevassa otteessa on paljon lapsilähtöistä informaatiota:

”Lapsi on 10-vuotias. Hän käy alakoulun neljättä luokkaa. Kotikäynnillä lapsi avasi sosiaalityöntekijöille oven ja pysytteli sosiaalityöntekijöiden seurassa tiiviisti. Verrattuna sosiaalityöntekijöiden edelliseen tapaamiseen kesällä, lapsi oli avoimempi, rohkeampi ja luottavaisempi. Lapsella on isän luona yhteinen huone isoveljen kanssa. Huoneessa on kerrossänky, työpöytä ja leluja. Lapsi kertoo, että heillä on joka perjantai siivouspäivä, jolloin hänen tulee siivota huoneensa. Lapsen mukaan isä on rajoittanut tietokoneen käyttöä siten, että hän saa olla tietokoneella tunnin, kolme kertaa viikossa. Lapsi on aloittanut kaksi harrastusta asuessaan isän luona. Hän käy kokkikerhossa ja käsityökerhossa. Hän kertoo saaneensa uusia ystäviä isän luokse muuton jälkeen.”(S4,4)

Selvityksestä voidaan todeta, että lapsen asuinolosuhteet isän luona ovat hyvät, lapsi on muuttanut selvästi avoimemmaksi isälle muuton jälkeen ja saanut uusia virikkeitä ja ystäviä elämäänsä. Kappaleessa tulee myös ilmi, että isän luona on rajoitteita ja velvollisuuksia. Tämä kertoo siitä, että sosiaalityöntekijät ovat havainnoineet isä pystyvät asettamaan tarvittavat rajat luodakseen lapselle turvallisen kasvuympäristön. Merkittävää yllä olevassa otteessa on myös se, että lapsi on itse kertonut asioista sosiaalityöntekijöille eikä esimerkiksi lapsen isä.

Toisinaan selvityksissä on keskitytty pelkästään kyseessä olevaan riita-asiaan eikä niinkään kerrottu lapsesta. Seuraavassa on vireillä oleva erotilanne, jonka liitännäisvaatimuksena on lasten huollosta sopiminen. Selvityksessä paljon tilaa on saanut vanhempien riita perheen talosta. Myös lasten tilanteesta kertovassa kappaleessa on keskitytty asuinolosuhteisiin.

”Kaikki perheen lapset asuvat äitinsä kanssa vanhempien yhteisessä omakotitalossa. /.../ He nukkuvat kaikki samassa makuuhuoneessa, joka on hieman ahdas kolmelle lapselle. Lapset viettävät paljon aikaa äidin makuuhuoneessa, jossa on myös televisio. Vaikka talossa on runsaasti tilaa, sitä ei ole hyödynnetty lapsiperheen tarpeita ajatellen. Talossa on paljon avointa hallimaista tilaa, mutta esimerkiksi keittiössä ei ole tilaa ruokailla yhdessä.”(S15,3)

Edellä olevassa otteessa sosiaalityöntekijät ovat tehneet arvion perheen asumisjärjestelyistä ajatellen mikä olisi työntekijöiden mielestä parasta lapsen kannalta. Esimerkiksi sosiaalityöntekijät saattavat viitata huomiolla lasten ahtaasta makuuhuoneesta siihen, että jaettu makuuhuone ei tue lapsen yksilöllistä kehittymistä. Lasten tilanteesta kertova kappale jatkuu kertomuksella lasten koulusta ja lasten hoidon järjestämisestä. Lopuksi sosiaalityöntekijät kommentoivat lasten luonteita, todeten heidän olevan sosiaalisia, mutta myös itsenäisiä. Selvityksessä ei tule erikseen kunkin lapsen ääni kuuluviin, vaan työntekijät ovat keskittyneet kuvaamaan perheen asumisolosuhteita yleisesti lapsen kannalta.

Lapsen olosuhteiden ja mielipiteen kerronta vaihtelee sen mukaan, minkä ikäisestä lapsesta on kysymys. Pienen lapsen kohdalla sosiaalityöntekijä voi selvityksessä kertoa omia huomioitaan lapsen tilanteesta ja lapsen vanhempien tälle järjestämistä olosuhteista. Isomman lapsen kanssa voidaan, hänen halutessaan, keskittyä kyseessä olevan riita-asian pohtimiseen. Seuraavassa lainauksessa sosiaalityöntekijä on arvioinut lapsen elinolosuhteita kuvaavasti havainnoiden, sille selvityksen lapsi on ollut liian pieni niistä itse kertoakseen.

”Lapsi on reipas 3-vuotias, joka on hoidossa päiväkodissa./.../ Kotona isän luona lapsella on oma nätti huone, jossa hän nukkuu. Kotona on paljon leluja, jotka hän siivoaa omatoimisesti leikin päätteeksi.”(S5,5)

Selvityksessä ei ole, lapsen ikä huomioiden, voitu kysyä häneltä mielipidettä riita-asiaan, vaan on kuvailtu lasta ja hänen tilannettaan siltä kannalta minkä voidaan olettaa olevan hänen hyvinvointinsa kannalta merkityksellistä.

Seuraavassa selvityksen otteessa on kyseessä 13-vuotias lapsi, jolloin kerronta on keskittynyt hänen mielipiteensä esille tuomiseen.

”/.../ harrastaa kilpauintia ja roolipelejä. Hän käy uimassa iltaisin ja viikonloppuna. Roolipelejä hän pelaa lauantai-iltapäivisin. Roolipelejä varten hän lukee englanninkielisiä teoksia. Lapsi on kertonut, että hän haluaa asua isän luona. Lapsi haluaa olla tekemisissä äidin kanssa ja äiti on selvästi hänelle tärkeä. Kysyttäessä hän kertoo näkemyksiään äidistä./.../”
(S8,5)

Edellä olevassa otteessa tulee jo voimakkaammin lapsen oma ääni kuuluville, eikä kerronta ole vain ulkoisten olosuhteiden kuvailua. Tällöin lapsen ja sosiaalityöntekijän äänet sekoittuvat kerronnassa ja selvitystä tekevän sosiaalityöntekijän tuleekin tarkkailla, ettei hän ohjaa omalla puheellaan liikaa lapsen ääntä vaan raportoi sitä mahdollisimman todenmukaisesti.

6.4 Sosiaalityöntekijä menetelmien hallitsijana

Sosiaalityön metodiosaaminen voidaan nähdä käytännön systemaattisiin työprosesseihin ja menetelmiin suuntautuvana laaja-alaisena osaamisena. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 70.) Aineistosta voidaan löytää sosiaalityön metodiosaamisen osalta erityisesti toiminnallisten välineiden käyttöä sekä erilaisten vuorovaikutusten ja olosuhteiden havainnointia. Nämä ovatkin selvitystä tehdessä tärkeitä työkaluja sosiaalityöntekijälle.

6.4.1 Toiminnalliset välineet

Selvitystyöntekijöiden käytössä ovat olleet erityisesti lastensuojeluun liittyvät menetelmät. Selvityksissä voidaan lasten ja vanhempien mielipidettä kartoittaa keskustelun lisäksi havainnoiden ja toiminnallisten välineiden avulla.

Toiminnalliset välineet ovat sosiaalityöntekijöiden apuna keskusteltaessa lapsen kanssa huoltoriitatilanteessa. Erilaisten lasten kanssa työskentelyyn kehiteltyjen välineiden, kuten esimerkiksi verkostokartan avulla, sosiaalityöntekijät pystyvät selvittämään lapsen suhtautumista omaan tilanteeseensa, vaikka hän ei kykenisi tai haluaisi suoraa mielipidettä ilmaista. Myös aikuisten kanssa voidaan käyttää keskustelun tukena toiminnallisia välineitä. Aineistoni selvityksistä ei kuitenkaan käy ilmi, että vanhempien kanssa olisi käytetty toiminnallisia välineitä.

Aineistoni vuoden 2001 selvityksissä ei ole tuotu ilmi, että olisi käytetty toiminnallisia välineitä lapsen mielipidettä selvittäessä. Vuonna 2007 selvityksistä käy ilmi, että toiminnallisia välineitä oli käytetty kolmessa selvityksessä viidestä ja 2009 selvityksissä oli käytetty yhdessä selvityksessä viidestä lapsen kanssa keskustelun apuna toiminnallisia välineitä. On mahdollista, että välineitä on käytetty useammassa selvityksessä, mutta sitä ei ole erikseen selvityksessä mainittu.

Tapauksissa, joissa toiminnallisia välineitä oli käytetty, oli lapsen kanssa tehty verkostokarttaa sekä käytetty Pesäpuu ry:n Nalle-kortteja ja Elämän tärkeät asiat -kortteja keskustelun apuna. Pesäpuu ry:n Nalle-kortit toimivat keskustelun tukena ja niistä lapsi voi muodostaa perheensä ja valita erilaisia ilmeitä näyttäviä nallehahmoja kuvaamaan lähipiiriään ja itseään. Nalle-korttien avulla voidaan keskustella pienekin lapsen kanssa ja selvittää hänen näkemystään perheestään ja käsitellä erilaisia tunnetiloja. Elämän tärkeät asiat –korteista lapsi voi valita hänelle tärkeitä asioita tai ihmisiä ja käsitellä myös abstrakteja tunnetiloja. Elämän tärkeät asiat –kortteja mainittiin käytettävän kahdessa selvityksessä.

Verkostokartta on kuvio, johon lapsi saa kirjata hänen elämäänsä kuuluvia ihmisiä. Verkostokartta on jaoteltu perhe, sukulaiset, ystävät, koulu ja ammattiauttajat –osioihin. Verkostokartassa lapsi on kuvion keskiössä ja hän saa kirjata elämässään olevia ihmisiä, joko itseään lähelle tai kauas, sen mukaan miten läheiseksi hän ihmiset tuntee.

”Keskustelun loppupuolella lapsen kanssa piirrettiin myös verkostokarttaa. Verkostokartan perheosio oli hieman laajempi, sillä siihen kuului myös lapsen biologinen isä ja tämän vanhemmat.”(S14,3)

Selvityksessä 6-vuotias lapsi piirsi verkostokarttaan lähelle itseään äidin aviopuolison, josta haettiin lapselle oheishuoltajaa. Vaikka oheishuollossa tärkeää on huoltajaksi haettavan ominaisuudet, on myös merkityksellistä, että lapsi kokee henkilön läheiseksi ja turvalliseksi. Tätä ajatusta tukee myös seuraava otos samasta selvityksestä.

”Huomioiden lapsen ikä- ja kehitystaso, häneltä ei kysytty suoraan mielipidettä huoltajuusasiaan, vaan lähinnä kartoitettiin hänen läheissuhteitaan ja perhekäsitystään. Lapsi valikoi nallekorteista perheeseensä kuuluvaksi äidin ja äidin aviopuolison lisäksi myös äidin vanhemmat eli mummun ja papan. Sosiaalityöntekijöille tuli käsitys läheisistä ja lämpimistä väleistä heidän kaikkien kanssa. Lapsi kertoo myös, että jos hänellä on huolia, hän voi puhua niistä äidin aviopuolisolle.”(S14,3)

Työntekijät ovat käyttäneet Nalle-kortteja kartoittaessaan lapsen läheissuhteita, mutta ne ovat toimineet myös keskustelun avaajana, jolloin lapsi on kertonut konkreettisen esimerkin läheisistä väleistä äidin aviopuolison kanssa.

”Lapsi valikoi nalle-korteista perheeseensä kuuluvaksi äidin ja isän lisäksi myös isovanhemmat.”(S5,4)

Sosiaalityöntekijät ovat tuoneet selvityksessä esille sen, miten lapsen kanssa on selvitystä tehdessä keskusteltu. Tällöin myös käräjäoikeudelle on välittynyt tieto siitä, miten konkreettisesti on selvitystä tehdessä toimittu, eivätkä sosiaalityöntekijät ole näin ollen esittäneet asioista vain omia johtopäätöksiään.

Eräässä toisessa huoltajuuskiistassa käräjäoikeuden päätöksen perusteluissa tuomari on tuonut esille sosiaalityöntekijöiden käyttämät toiminnalliset välineet seuraavasti.

”Sosiaalityöntekijä on selvittänyt lapsen mielipidettä asiasta myös Pesäpuu ry:n nalle-korteilla ja Elämän tärkeät asiat –korttipakkaa apuna käyttäen. Mainituilla tavoilla tehdyt selvitykset ovat tukeneet näkemystä, että lapsi haluaa asua isänsä luona.”(P4,5)

Edellä olevasta käräjäoikeuden päätöksen otteesta voidaan havaita, että myös tuomioistuimen päätöksessä hyödynnetään sosiaalityöntekijöiden käyttämiä toiminnallisia välineitä. Vaikka niitä ei voida suoraan käyttää päätöksen teon perustana, ovat ne tukemassa myös tuomarin ratkaisua riita-asiassa.

Yhdessä aineiston selvityksessä sosiaalityöntekijät ovat käyttäneet toiminnallisia välineitä lapsen kanssa keskusteltaessa mutta eivät ole tarkemmin avanneet mitä lapsi on korttien avulla tuonut esille.

”Lapsen mielipidettä on selvitetty keskustelujen avulla, sekä nalle- ja elämän tärkeät asiat korttien avulla.” (S2,4)

Sosiaalityöntekijöiden kannattaisi selvityksissään tuoda julki käytettyjen toiminnallisten välineiden suhde työntekijän arvioon. Voidaan todeta, että toiminnallisilla välineillä voidaan tukea arviota lapsen tilanteesta. Välineet ovat kuitenkin hyödyttömiä mikäli ne jäävät vain maininnan tasolle, eikä niiden sisältöä avata selvityksessä.

6.4.2 Havainnointi

Havainnointi on merkittävä väline sosiaalityöntekijälle huoltoselvityksessä. Sosiaalityöntekijä voi havainnoida kodin olosuhteita ja ympäristöä, vanhempien ja lapsen toimintaa sekä 6.2.1 kohdassa käsittelemääni vanhemman ja lapsen vuorovaikutusta. Tärkeää on kuitenkin, että selvitystä tekevä työntekijä kirjaa auki havaintonsa mutta pohtii myös, mistä lähtökohdista hän tekee havainnoistaan pitkälle vietyjä johtopäätöksiä.

Aineiston selvityksissä 14 tapauksessa työntekijät ovat tehneet havaintoja vanhempien asumisolosuhteista ja kirjanneet niitä selvityksiin. Esimerkiksi seuraavassa tapauksessa sosiaalityöntekijät ovat määritelleet kotikäynnillä lapsen isän olosuhteita seuraavasti.

”Isän luona kotikäynnillä koti oli siisti ja viihtyisä. Isän luona lapsella oli ikätasoaan vastaavia leluja, sekä sänky yöpymistä varten.”(S9,3)

Selvityksessä on ollut kyse lapsen ja isän välisistä tapaamisista. Isä on toivonut, että tapaamiset voisivat olla yön yli kestäviä ja tapahtuisivat hänen kotonaan. Tällöin merkityksellistä päätöksen kannalta on, että isän asuinolosuhteet ovat lapselle sopivat. Isä on myös ottanut huomioon lapsen tarpeet, joista kertoo, että hän on hankkinut lapselle oman sängyn vierailuja varten. Sosiaalityöntekijöiden havainto siitä, että isä on hankkinut lapsen vierailuja varten tälle oma sängyn, kertoo, että selvitystä tekevä sosiaalityöntekijä kiinnittää huomiota seikkoihin, jotka tukevat arviota isän kyvykkyydestä huolehtia lapsesta vierailujen ajan.

Seuraavassa tilanteessa selvitystä tekevät sosiaalityöntekijät ovat kotikäynnillä äidin luona havainnoineet lämpimistä sisaruussuhteista. Selvitys koskee lapsen asumisen muutosta isältä äidille.

”Sosiaalityöntekijöiden kotikäynnillä lapsi halasi paljon nuorempaa sisarustaan.”(S5,5)

Otteesta voidaan päätellä, että lapsella on läheiset välit sisarukseensa ja hän kokee tämän tärkeäksi. Sisaruussuhteet ovat merkittävässä roolissa, kun pohditaan lapsen asumisjärjestelyjä. Tärkeää on, että riitatilanteen keskiössä olevan lapsen suhteet sisaruksiinsa säilyvät asuinpaikasta huolimatta. Sosiaalityöntekijät ovatkin halunneet tuoda selvityksessä esiin sisarusten keskinäiset lämpimät välit, joka ehkä omalta osaltaan tukee lapsen asumisen muuttamista äidin luokse.

Samassa selvityksessä äidin luona kotikäynnillä sosiaalityöntekijät havainnoivat lasten ruokatottumuksista seuraavaa:

”Äidin luona oli paljon karkkia, sipsejä ja herkkuja, joita lapsi söi koko kotikäynnin ajan.”(S5,5)

Selvityksen laatijat ovat kiinnittäneet huomionsa äidin kotona saatavilla oleviin epäterveellisiin ruokatarjoiluihin. Selvityksen tekohetkellä äidin koti ei ole lapsen virallinen asuinpaikka, joten äidin kotiolosuhteet ovat merkittävässä roolissa selvityksen teossa. Samassa tapauksessa käräjäoikeus on perustelussa kirjannut sosiaalityöntekijöiden havainnoinnin äidin luona kotikäynnillä olleesta lapsen ruokavaliosta.

”/.../ Äidin luona sosiaalityöntekijöille oli noussut huoli lapsen ruokavaliosta, koska tarjolla oli koko ajan ollut mm. karkkia, sipsejä ja herkkuja.”(P5,6)

Sosiaalityöntekijät ovat pitäneet liiallisten herkkujen tarjontaa äidin luona negatiivisena asiana lapsen kannalta. Lapsen perustarpeista vastaamiseen kuuluu lapsen monipuolisesta ruokavaliosta huolehtiminen. Asian on kokenut tärkeäksi myös käräjäoikeuden tuomari, joka on perusteluissaan myös tuonut esille sosiaalityöntekijöiden havainnot.

Seuraavassa sosiaalityöntekijät ovat tehneet vertailevaa havainnointia kahden eri tapaamiskerran välillä. Selvityksessä toinen sosiaalityöntekijöistä oli tavannut lasta jo puoli vuotta aiemmin tehdessään selvitystä väliaikaismääräystä varten. Käräjäoikeus voi antaa väliaikaismääräyksen, mikäli se on tarpeellista esimerkiksi liian pitkän odotteluajan vuoksi. Seuraavan otteen selvityksessä toinen sosiaalityöntekijöistä on tehnyt jo aiemmin väliaikaismääräyksen selvityksen:

”Verrattuna sosiaalityöntekijän edelliseen tapaamiseen, lapsi oli avoimempi, rohkeampi ja luottavaisempi.”(S4,4)

Sosiaalityöntekijä on todennut lapsen muuttuneen positiivisempaan suuntaan asuessaan isän luona käräjäoikeuden väliaikaismääräyksestä. Selvityksen tekijä voi siis näin ollen havainnoida lapsen käytöksessä tapahtunutta muutosta.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Aineistoni selvitykset ovat vuosilta 2001, 2007 ja 2009. Selvitykset ovat kaikki sosiaalityöntekijöiden tai viransijaisten tekemiä. Jokaisessa selvityksessä on ollut kaksi työntekijää. Analyysissä ei tullut esille juurikaan eroavaisuuksia vuosien välillä, paitsi lapsen äänen kuuluville saattamisessa, joka oli kirjattuna vuonna 2001 ainoastaan kahdessa selvityksessä. Tästä voidaan päätellä, että lasten huoltokiistojen selvityksissä on tapahtunut muutos lapsilähtöisempään suuntaan 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Selvityksen sisältö ja prosessin eteneminen eivät kuitenkaan ole juuri muuttuneet vuosien aikana. Selvityksen runko on samanlainen vuoden 2001 aineistossa kuin vuoden 2009 aineistossa. Selvitys rakentuu perheen taustasta, äidin olosuhteista ja mielipiteestä, isän olosuhteista ja mielipiteestä sekä lapsen olosuhteista ja mielipiteestä, mikäli lapsi on mielipiteensä ilmaissut. Selvityksen lopussa ovat sosiaalityöntekijöiden perustelut.

7.1 Sosiaalityöntekijä seitsemän teeman hallitsijana

Koska sosiaalityön asiantuntijuus ja osaaminen eivät ole yksiselitteisiä ja monesti valitsemani teemat kietoutuvat toisiinsa, on aineistoa hankala jaotella strukturoidusti. Teemat kietoutuvat toisiinsa ja monesti osa teemoista löytyy huoltoselvityksiä tekeviä sosiaalityöntekijöitä ohjaavina teemoina, vaikka ne eivät välttämättä näy kirjoitettuna selvityksissä. Teoreettisen viitekehyksen rakentavasta seitsemästä määritelmästä voidaan aineistosta todeta kolmen nousseen muita merkityksellisemmäksi. Tämä ei poissulje sitä, etteikö sosiaalityöntekijällä olisi asiantuntijuutta myös viiteen muuhun osa-alueeseen. Selvitysten rivien välistä voidaan löytää hiljainen tieto, jonka tulisikin näkyä paremmin itse tekstissä. Selvityksistä ei esimerkiksi välttämättä näe, että perheettä on tuettu lastensuojelullisesti.

Eteläpellon ja Tynjälän (1999) mukaan asiantuntijuuden yksi osa-alue on praktinen tieto. Se on usein äänetöntä, hiljaista ja usein se jää myös tiedostamattomaksi. Praktinen tieto on luonteeltaan niin sanotun tuntumatiedon tapaista. (Eteläpelto & Tynjälä 1999 98.) Selvityksistä nousee esille, että työntekijällä voi olla tilanteesta enemmän tietoa kuin selvityksessä on kirjoitettu, tai sosiaalityöntekijän tekemään

selvitykseen ovat vaikuttaneet taustatiedot. Selvitystä tekevien työntekijöiden olisikin syytä pohtia, miten tämä hiljainen tieto tulisi saattaa selvityksessä käräjäoikeudelle tiedoksi ja näin myös voimistaa sosiaalityön näkyvyyttä tilanteen asiantuntijana.

Voidaan todeta, että kaikki seitsemän teoreettisen viitekehyksen määritelmää ovat mukana selvitystyöntekijän ammattitaidossa. Esimerkiksi innovaatio-osaamista ei suoraan löytynyt kirjoitettuna selvityksistä yhtään, mutta kun vertailua tehdään vuosien välillä, niin voidaan ajatella kehitystä jonkin verran tapahtuneen myös innovaatio-osaamisen alueella. Vuoden 2001 selvityksissä lapsen kanssa keskusteltaessa ei käytetty ollenkaan toiminnallisia välineitä, mutta vuonna 2007 ne olivat entistä suuremmassa osassa selvitystä. Näin ollen toiminnallisten välineiden hyödyntäminen on lisääntynyt lasten huoltoriitojen selvityksiä tehtäessä.

Erityisesti aineistosta nousevat esille menetelmät, joista tärkeimpiä ovat toiminnalliset välineet ja havainnointi. Kuitenkaan vanhempien kanssa välineistöä ei ole koettu tarpeelliseksi, vaan keskustelua on pidetty riittävänä. Välineitä käytetään siis ainoastaan lasten kanssa toimittaessa. Aineistosta nousee esille, että myös käräjäoikeus on perusteluissaan vedonnut sosiaalityöntekijöiden käyttämiin välineisiin. Aiheellista olisikin pohtia, toisiko välineiden käyttö lisäarvoa myös vanhempien kanssa keskusteltaessa. Toiminnalliset välineet ovat olleet apuna aiheeseen pääsemiseksi, mutta niiden avulla on voitu tulkita myös lapsen mielialaa sekä läheissuhteita. Saattaa olla, että välineiden avulla sosiaalityöntekijä pääsee parempaan vuorovaikutukseen lapsen kanssa ja täten pystyy paremmin arvioimaan lapsen tilannetta kokonaisvaltaisesti. Vielä ei ole näyttöä siitä, että välineet eivät voisi toimia aikuistenkin kanssa käytävien keskustelujen tukena. Välineiden käyttö on lisääntynyt vuonna 2007 verrattuna vuoteen 2001. Tämä selittyy sillä, että välineiden saatavuus on lisääntynyt ja tällöin niiden käyttöönottamisen kynnyks on madaltunut.

Havainnointi korostuu olosuhteiden arvioinnissa sekä vuorovaikutuksen arvioissa. Voidaankin ajatella, että sosiaalityöntekijä toimii silminä käräjäoikeudelle ja välittää näkemänsä tiedon selvityksen kautta. Havainnointi voi olla yleisen arviointia, jolloin arvioidaan esimerkiksi lapsen tapaamisolosuhteita toisen vanhemman luona. Tämä arvio toistuu jokaisessa aineiston selvityksessä. Myös pienempien yksityiskohtien arviointi nousee esille, sillä käräjäoikeudella ei olisi muuten mahdollisuutta saada

näitä tietoja. Sosiaalityöntekijät kiinnittävät selvityksessä huomiota esimerkiksi siihen, miten lapsi ottaa kontaktia vanhempansa tai miten vanhempi kykenee huolehtimaan lapsen tarpeista. Myös yksityiskohdat, kuten oma sänky tai lapsen ruokailutottumukset vanhemman luona, ovat merkityksellisiä seikkoja käräjäoikeuden päätöksen tueksi. Analyysin perusteella voidaan todeta, että vuorovaikutustyö on olennaisessa osassa selvityksiä tehtäessä. Käräjäoikeudella ei ole mahdollisuutta havainnoida ja tulkita riitatilanteen osapuolten vuorovaikutusta. Toisaalta myös sosiaalityön ammattitaito on tärkeässä roolissa vuorovaikutussuhteiden luomisessa ja tulkinnessa. Tältä osin voitaisiin todeta, ettei selvitys ole pelkkä olosuhteiden selvitys, koska sosiaalityön asiantuntijuus erityisesti vuorovaikutuksen osalta pääsee myös pintaa syvemmälle. Tämä ei kuitenkaan saa vähentää olosuhteiden selvittämisen merkitystä.

Lasta tulee kuulla huoltoriitatilanteessa. On tärkeää, että sosiaalityöntekijä ottaa lapsen ilmaisemat ajatukset ja tunteet huomioon. Hänen pitää myös havainnoida tarkasti lapsen tunteita kuvastavaa käyttäytymistä silloin, kun lapsi ei itse osaa ilmaista mielipidettään. Valjakka ym. (2002,123) ovat todenneet, että lapsen kuulemisen tulisi tapahtua aina sosiaalitoimen tekemän selvityksen yhteydessä. Aineistoni selvityksissä on havaittavissa, että tässä asiassa on kehitytty vuosien myötä. Vuosien 2007 ja 2009 selvityksissä lapsen olosuhteet ja mielipiteet ovat saaneet omat kappaleensa ja näin ollen lapsen esille tuomat asiat ovat välittyneet myös päätöksen tekevälle tuomarille.

7.2 Teemojen ulkopuolelta löydettyä asiantuntijuutta

Valitsemieni kategorioiden lisäksi aineistosta nousi esille myös muita mielenkiintoisia havaintoja. Aineiston selvityksissä seitsemässä tapauksessa huoltoriidan keskiössä olevalla lapsella oli lastensuojelun asiakkuus. Mielenkiintoista olisikin määritellä jatkossa nykyistä tarkemmin, millaisissa elämäntilanteissa huoltoriitaperheet ovat selvityksen tekohetkellä. Samoin olisi tärkeää tutkia, miten runsaasti todellisuudessa huoltoselvitysten keskiössä on lastensuojelun asiakkaita. Sosiaalitoimen selvityksen on todettu tuovan hyvää tietoa huoltoriitatilanteeseen erityisesti silloin, kun eroperheessä on psykososiaalisia ongelmia, kuten päihdeongelmia tai lastensuojelutaustaa (Aaltonen

2009, 200, 213–214 ja Auvinen 2007, 254–264). Tällöin sosiaalityöntekijän erityisosaaminen selvitystyöntekijänä korostuu.

Malcom Paynen mukaan sosiaalityö on muutokseen pyrkivää työskentelyä (emt.1996,39). Tämä määritelmä sopii myös huoltoriitaselvitysten tekoon. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on auttaa käräjäoikeutta ratkaisemaan huoltoriitatilanne, mutta mahdollisuuksien mukaan myös auttaa vanhempia löytämään sovintoratkaisu. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta velvoittaa selvitystä tekeviä työntekijöitä auttamaan vanhempia sopimukseen pääsyssä, mikäli siihen on edellytyksiä (1983/361). Viidessä aineiston selvityksessä vanhemmat ovat päässeet sopuun ennen oikeuden istuntoa. Sopimukseen päässeiden osuus koko aineistosta on merkittävä. Syitä tähän voi olla monia. Selvitys on prosessina iso vanhemmille ja voi auttaa työstämään tilannetta. Asioiden läpikäynti ja ehkä myös asioiden näkeminen ulkopuolisen silmin selvityksen muodossa voi tuoda vanhempia lähemmäs sovintoratkaisua. Voidaankin ajatella, että sosiaalityöntekijät ovat ihmisten välisten suhteiden asiantuntijoita. Tässä tapauksessa asiantuntijuus on vuorovaikutuksen luomista ja havainnointia sekä konfliktitilanteiden ratkomista.

Tuomioistuimen ei tule välttämättä ratkaista huoltoriitaa sosiaalitoimen esittämällä tavalla. Kuitenkin 12 tapauksessa sosiaalitoimi on tehnyt ehdotuksen tuomioistuimelle siitä, miten lapsen asia tulisi ratkaista. Niissä tapauksissa, joissa asiaa ei ole ratkaistu sopimuksella, on käräjäoikeus ratkaissut asian sosiaalitoimen esittämällä tavalla. Käräjäoikeuden päätöslauselmissa on usein lainattu selvityksestä otteita päätöksen tueksi. Päätöstekstien pohjalta voidaan todeta, että tuomarit luottavat sosiaalityöntekijöiden ammattitaitoon selvityksen tekijöinä. Kiinnostavaa olisikin tulevaisuudessa selvittää tuomareiden näkemyksiä sosiaalityön ammattitaidosta selvitysten tekijöinä. Aineistoni selvityksistä nousee esille se, että vaikka yleisilmeeltään selvitykset ovat samanlaisia, on niiden välillä eroja tekijöistä riippuen. Pohdinnanarvoista olisikin, että miten paljon selvityksissä on eroavaisuuksia valtakunnallisesti, kun jo yhden kunnan arkistosta kerätystä aineistostakin löytyy eroavaisuuksia. Kuntien sosiaalitoimen olisikin hyvä pohtia yhteneväisiä käytäntöjä selvityksiin kuitenkin ottaen huomioon jokaisen selvityksen ja tilanteen ainutlaatuisuus.

8. LÄHTEET

Aaltonen, Anna-Kaisa (2009) Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita

Aho, Päivi (1999) Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Sosiaalityöntekijäin liitto. Porvoo: WSOY.

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Antikainen, Mari (2007) Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalveluissa. Yhteiskuntatieteen väitöskirja. Kuopion yliopisto.

Antikainen, Mari (2004) Sosiaalityöntekijän ammatillinen ymmärrys eroon liittyvässä huolto- ja tapaamisneuvottelussa. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaattitutkimus. Kuopion yliopisto.

Arajärvi, Terttu & Koski Maija-Liisa (1986) Lapset ja avioero. Helsinki: Tammi.

Auvinen, Maija (2002) Huoltoriita ja sosiaalitoimi. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY.

Auvinen, Maija (2006) Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Helsinki: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja.

Ayalon, Ofra & Flasher, Adina (1997) Ketjureaktio. Lapset ja avioero. Tampere: Vastapaino.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim Elisabeth (1995) The Normal Chaos of Love.

Denzin, Norman & Lincoln, Yvonne (1994) (edit.) Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage.

Dowling, Emilia & Barnes, Gill (2000) Working with Children and Parents through Separation and divorce. The Changing Lives of Children. London: Macmillan.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eteläpelto, Anneli & Tynjälä, Päivi (1999) Oppiminen ja asiantuntijuus: työelämän ja koulutuksen näkökulmia. Helsinki: WSOY.

Forsberg, Hannele & Nätkin Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Lapset ja sosiaalityö kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: Juva

Furstenberg, Frank & Cherlin, Andrew, J., (1991) Divided Families. What happens to children when parents part.

Gottberg, Eeva (1997) Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytöntöönpano. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

Gottberg, Eeva (2007) Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (1999) Monisärmäinen sosiaalityö. Jyväskylä: Gummerus.

Hirsjärvi, S. (2004) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Kalavainen, Susanna (2004) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu.

Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan väitöskirja. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Kurki-Suonio, Kirsti (1999) Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Helsinki: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja.

Kääriäinen, Aino & Hämäläinen, Juha & Pölkki, Pirjo (2009) Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Helsinki: Lastensuojelun keskusliiton julkaisu.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361

Lapsen elatus ja huolto 2006 (2007) Tilastotiedote. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Lastensuojeluasetus 16.12.1983/1010

Liikamaa, Päivi (2005) Ehjä elämä erolapselle.

Linnavuori, Hannariikka (2007) Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Kasvatustieteen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Litmala, Marjukka (toim.) (2002) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY.

Litmala Marjukka & Valkama Elisa (2006) Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Makkonen, Mikko (1991) Avioeroauttamisen keinot. Avioeroauttajien työstä ja sen kehittämismahdollisuuksista. Jyväskylä: Mannerheimin lastensuojeluliiton avioerotutkimuksen osatyö.

Murtonen, Anne (2006) Lapsi valtasuhteiden myllerryksessä. Diskurssianalyysi lapsen asemasta huoltoriitaselvityksissä vuosina 1984-2005. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön laitos. Pro gradu -tutkielma.

Mäkijärvi, Leena (1995) Viikonloppulapsi. Jyväskylä: Gummerus.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Panttila, Raija (2004) Kahden kodin lapsuus. Katsaus lapsen vuorottelevan asumisen kirjallisuuteen ja käytännön toteutukseen. Helsinki: Heikki Varis –instituutin julkaisuja.

Payne, Malcom (1997) Modern social work theory. London: Macmillan.

Pettilä, Ulla & Yli-Marttila Lea (1999) Eron vaiheet. Kirja eroaville ja eroavien auttajille. Smedjebacken: Tietosanoma Oy.

Raunio, Kyösti (2004) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Riutta, Ulla (2004) Eron lapset. Hämeenlinna: Päivä Osakeyhtiö.

Sarvimäki, P & Siltaniemi, A. (toim.) (2007). Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Satka, Mirja & Pohjola, Anneli & Rajavaara Marketta (toim.) (2003) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Savolainen, Matti (1984) Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Helsinki: Suomen Lakimiesliiton Kustannus.

Sosiaaliturva 5/2005. Lapsen kuuleminen edellyttää laaja-alaista osaamista.16–17.

Taskinen, Sirpa (2001) Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle. Helsinki: Stakes.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Valjakka, Eeva & Auvinen, Maija & Salminen, Sakari (2002) pääsykoekirja 4/2002. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta.

Vuorikoski, Marjo (1999) Sosiaalityön professionalistuminen ja koulutus.
Kasvatustieteen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.